

चांदोबा

सप्टेंबर १९७९

त्याला परमानंद झाला. तो म्हणाला-
“मित्रांनो! आपल्याला उचलून नेता येतील
तेवढी नाणी उचलून नेऊ या, चला.
आणखी पुढे शाण्याची गरजच काय?”

तेव्हा इतर दोघे म्हणाले-“वेदशा-
पहिल्याने शाण्याची नाणी मिळाली
त्यानंतर चांदीची मिळाली. पुढे सोन्याची
मिळाली. म्हणून पुढे जाऊ या, बर.”

“माझ समभाषण चांदीच्या नाण्यावर
आले आहे. मी नाही पुढे येत.” असे
समजून मित्रलोभी पांच हजार चांदीची
नाणी घेऊन घरी निघून गेला.

आजही दोघे पुढे निघाले. दम्याच्या टिबळी
chandamama.com...

मळून पडला. त्या जमा खणून पाहिले
तेव्हा सोन्याच्या मोठ्ठ्याचा सांडा हापडला.

“आपण नेला येतील दितकी नाणी
घेऊन जाऊ या, चला” तो घराचे पूर्ण-
समाधान झाल्यासारखा अत्यंत लोभीला
म्हणाला.

तेव्हा अत्यंतलोभी म्हणाला-“अरे
मूर्ख! पहिल्याने शाण्याची, नंतर चांदीची
व आता सोन्याची नाणी मिळाली. आता
मिळेल ती निधी हिच्यामाणण्यांचा असेल.
त्यातला एकच हिरा आयुष्य भागचे
दारिद्र्य कायमचे नष्ट व्हायला पुरेसा
होईल! तेव्हा जेवढी उचलून नेता येतील
दितकी रत्ने उचलून नेऊ या. राज्येच
विकत घेता येतील आपल्याला. तु सोन्याचे
जेवढे ओझे उचलून नेऊ शकशील तेवढे
सोने एक रत्न दिले तर मिळेल. हे
मित्रांनो सोने उचलून नेले नाही तर
काय विषयदणार आहे?”

अतिलोभी त्याला म्हणाला-“मित्रा!
मला सोने मिळत आहे तेवढे पुरे. आपण
मित्रांनी ते दारिद्र्य नष्ट व्हावे वासाडीच
नाही का? राज्ये विकत घेण्यासाठी
नाही. आपण आयुष्यभरात कधी हातमुढा
लावून पाहिले नाही, असा सोन्याला तु
मित्रांनो सोने म्हणतोस काय? मला हे
ती मूल्यवान वाटते आहे. मी याच्या

मोक्याने आयुष्यभर श्रमतासारखा राहिल
व दारिद्र्यावर विजय प्राप्त करीन. त्याहून
वास्त मला कसलीच श्रमिताचा नाही.
फार लोभ करणे बरोबर नाही.”

अत्यंतलोभी म्हणाला-“बहत्वाकांसा
जेवढी मोठी तेवढी प्राप्ती! ही गोष्ट मी
सिद्ध करून दाखवीन.”

“मी पुढे जाता येणार नाही नुना!
मला मिळाले ते घन पुरे! परंतु मी येथे
बसून तुम्ही वाट पहातो. आपण दोघे
मिळून परत जाऊ.” अतिलोभी म्हणाला.

अत्यंत लोभी एकदा पुढे निघाला.
गोठ्या वेळाने चढण जास्त जास्त धर्मी
होत गेली व चढण जास्त कठीण होऊ
लावले. तीन दिवस झाले तरी विश्व जळून
वात खाली पडण्याची लक्षणं दिसत ना.
तो एका लोखणट जागेत बिरला. ते अगदी
निर्जन स्थान होते. तेथे पाणीमुढा दिसत
नव्हते. ऊन वाढत होते. कोठे पाण्याचे
चिन्ह मुढा नव्हते आणि एकही प्राणी
दृष्टीस पडत नव्हता. त्याने खूप प्रयत्न
करून पाहिला, परंतु कोठे मुंगीमुढा दृष्टीस
पडली नाही. सरळ रस्ता संपत आला
होता, पुसट पाऊल वाट दिसत होती, परंतु
तिथ्यावर कोठेही शाळे अगवशली होती.
मनात आला होती म्हणून पावले पुढे पुढे
टाकीत होता, परंतु अतिलोभी वाट पहात

असेल तिवाडे परतण्याचा किंवा सोन्यावर
समाधान मानून परतण्याचा विचार त्याच्या
मनाला शिवला नाही.

आणखी पुढे येत्यावर एक सपाटशी
जागा आली. त्या जागेच्या बारीबाजूला
उभे डोंगर होते. तेथे एक मनुष्य
भेटला. त्याच्या डोक्यावर एक चक्र होते
व ते त्याचे रक्त घुसलून काढीत होते.
त्याचे सनं तोंड व अंग रक्तबंबाळ
झाले होते.

अत्यंतलोभीने जवळ जाऊन त्याला
विचारले-“कोण रे तू? तू येथे उभा
राहून डोक्यावर हे चक्र कसले फिरवितो
आहेस? रक्ताची राशी मिळावी म्हणून

हा रक्ष तर नाही? इकडे जवळपास कोठे पाणी आहे का?"

त्याने तो प्रश्न विचारातच त्याच्या डोक्यावरचे चक्र उडाले व अत्यंतलोभीच्या डोक्यावर येऊन पडले आणि फिक लागले. तो बाबंस्त विचारले लागला—“मित्रा! हे रे नाम, फार पास होती आहे की रे?”

तो माणूस म्हणाला—“हे चक्र तुझ्या डोक्यावर उडून जाऊन बसले तसेच ते माझ्या डोक्यावर चडून बसले होते व मला ते असह्य झाले होते.”

“तर मग हे केव्हा सोडोऊ? डोक्यावर न थांबतां फिरते आहे आणि रक्तस्राव करून फार क्षुभतं आहे की रे!” अत्यंत-लोभी म्हणाला.

तुझ्या सारखाच कोणी मंत्रवलेला दिवा घेऊन आला आणि तुझ्याशी बोलू लागला की हे तुझ्या डोक्यावरून उडून त्याच्या डोक्यावर चडून बसेल.” तो माणूस म्हणाला. “हे चक्र तुझ्या डोक्यावर फिक लागून किती काळ लोटला?” अत्यंतलोभीने विचारले.

“तुम्ही राजा कोण आहे?” त्या माणसाने उत्तर प्रश्न केला.

“मीचा वस्तराच जपयल.” अत्यंत-लोभी म्हणाला.

“मी येथे उभा राहून किती काळ लोटला सांगता येणार नाही. परंतु राम राज्य करीत असतां मी शारित्र्याला कंटाळून जाऊन तुझ्या सारखाच एक मंत्र-वलेला दिवा घेऊन विचारी. आयुष्यभर भुलाने राहता आले असते, त्यात समाधान न बाबून मी लोभाला बळी पडून मित्रांना सोडून पुढे आलो आणि येथे एका मापसाला पाहिले. त्याच्या डोक्यावर हे चक्र फिरत होते. मी त्याला कोठे पाणी मिळेल का रे, विचारले माव. हे चक्र माझ्या डोक्यावर येऊन बसले. कित्येक युगे लोटली, मी या चक्राखाली पिळून निघतो आहे. कारण इकडे कोणी येत नाही. देवाच्या कृपेने मंत्रवलेला दिवा घेऊन तू बालास व मला सोडविलेस.” तो माणूस म्हणाला.

भल्लूक मांत्रिक

[१२]

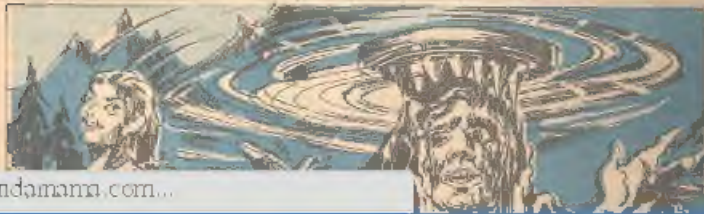
[राजा दुर्भुध त्याच्या बरोबरचे इतर सर्व लोक मागे राहिले असता एकदा त्याचे राज्य बळकटपणाच्या शालीतचा वाढलाग करीत बिल्लुकाचे शिष्या, किल्ल्याचे फाटक फोडण्यासाठी बल्लूक व उग्रवंड प्रयत्न करीत असता तेथे एक मायावी माकड आले. भल्लूक मांत्रिकाचा व काळीनर्माचा नेव असलेला पाहून ते उदावडून उत्फर्ण निघून गेले. पुढे—]

कालीनर्मा व भल्लूक मांत्रिकाचा पाहून आनंदातिरेकाने बांडाळ भल्लूक जाऊ लागला आणि परशु फिरवीत म्हणाला—“मात्रक लोकांचे दर्शन किती दिवसांनी घडते आहे! आतां माझे सर्व कष्ट कायमचे नाहीसे झाल्यासारखेच!”

भल्लूक मांत्रिक रेंडणावरून उतरून पाहता बल्लूकाजवळ येऊन म्हणाला—“हो रे, भल्लूका! इतका खूप होण्याचे

कारण नाही! ते मायावी सोंगाडे माकड आले आहे ना, ते खरोखरचे माकड नाही. मिथ्या मिश्र मांवाच्या मांत्रिकाचा तो धातिमती नावाचा शिष्य आहे. सर्वांत प्रथम त्याने माझा मंत्रवंड जोडून आणला आहे तो परत भिल्लुका पाहिजे!”

बांडाळ भल्लूकाचा काम उत्तर द्यावे, सुचेना, तो मान हलवीव उभा असता कालीनर्मा आम्बपंचवित सुत्रेने उग्रवंडाकडे

पहस्त म्हणाला-“काय रे, भल्लूका! हा राक्षस आणि हा हत्ती आणि हा सवें परि-
वार कोटून मिळवून आणतास!”

तो प्रश्न ऐकून उपदंड राक्षस थोडा हसला व म्हणाला-“तूच वाटते कालीवर्मा नावाचा क्षत्रिय वीर? तुझ्याविषयी चांडाळ भल्लूकाने सांगितले होते यला! आणि हेच वाटते भल्लूक मांत्रिक?” आणि दूर उभा असलेल्या चंद्रागिरा नगरीचा राजा जितकेतू याच्या मॅण्ड्याला आणि त्याच्या बरोबरच्या काही घोडेस्वारांना आणि सैनिकांना हात बरे करून दाखवीत म्हणाला-“कालीवर्मा! तुमच्या लोकांच्या मध्ये माझ्यासारक्या राक्षसाला पाहून हू आश्चर्य करीत जेळ

Fullscreen 127 X

तोडून मी एकल की तुमचा पाठलाग करीत आलेले हे सैनिक राजा जितकेतूने पाठविले आहेत, म्हणे.”

कालीवर्माले आपला थोडा बळवून मागे पाहिले व तलवार उपसईत उपदंडाला म्हणाला-“तुझा नाव यला माहीत नाही. परंतु मला हे विचारावयाचे आहे की तुम्ही इतके जण येथे आहा, तुमच्यात प्रमुख कोण आहे? तू की चांडाळ भल्लूक?”

राक्षस त्या प्रश्नाचे उत्तर देणार इतक्यात चांडाळ भल्लूकाने जयघोष केला-
“शिरीषवन वीरवा!” आणि म्हणाला-
“कालीवर्मा मालक! या उपदंड राक्षसाचा, चोरांचा नायक मल्ल याचा आणि दुर्मखाचे अंगरक्षक सर्वांचा प्रमुख मीच! बोला, काय हुकूम आहे?”

कालीवर्माले, फिकरीव्यभिक्त परि-
स्वित्तीत चारही वाजूला पहात क्षणभंग्या
भल्लूक मांत्रिकाकडे पाहून विचारले-
“गुरुवर्य! आपली आज्ञा काय आहे? एकदा आपल्या अंगाला मंत्रबळ किती आहे हे जितकेतूच्या त्या मॅण्ड्याला चांगले कळले आहे, म्हणून तो जीवशून आपल्यावर चालून येण्याचे धाडस करीलसे वाटत नाही. बोंबे तक्षपूर्वक पाहिलेले वार कळले की तो,

मांत्रिकावर दूर उभा राहून तसा घरघर कापतो आहे ते!”

भल्लूक मांत्रिका निश्चिंताहित तजरेने एकदा किल्ल्याच्या बंद फाट्याकडे पहात म्हणाला-“माझ्या भुवबयांना फसविणाऱ्या-
मांत्रिकाचा तो शिष्य मायावी सर्कट माझ्या पाठोमागून यत असल्याची मला कल्पनाही नव्हती, म्हणून माझा मंत्रबंड यी चालवून बसलो. ती गोष्ट मला माहीत असली तर मी मंत्रबंड मदीकाठावरच्या साडाला देऊन देवून नदीत स्नानाला उतरलोच नसतो!”

चांडाळ भल्लूक आपला परशू आपल्या दोन्ही तळहानावर धाडवा चकन मांत्रिका-
समोर पुढे येऊन म्हणाला-“मांत्रिक प्रभो! तो मंत्रबंड गेला तर त्यासाठी एवढे दुःखी होण्याचे कारण काय? हा परशू सुद्धा मंत्रबळलाच तर आहे, नाही का? याचा प्रताप पाहून उपदंडसारखा राक्षसच धावकून गेला. हा आपण ध्यावा व मला लगंवे सामान्य मानव रूप देण्याची कृपा करावी.”

“तू दुर्मख राजाचे डोके कापून आणून देणार होतास त्याने काय? आतांपर्यंत सामंत सूर्यभूपतीने आपल्या तलवारीने त्या डोक्ष्याची शकले उडवून टाकली असतील!” उपदंड राक्षस म्हणाला.

दुर्मख राजाने नाव ऐकताना भल्लूक मांत्रिकाने दबकल्यासारखा होऊन विचा-

रले-“काय रे, चांडाळ भल्लूका, तो राजा अनून जिवंतच आहे, का रे? आणि हा सामंत भूपती कोण रे? किल्ल्याच्या जात बावेळी कोणाकोणामध्ये युद्ध चालू आहे, लीकर सांग!”

चांडाळ भल्लूकाने, तो दुर्मख राजाचा पाठलाग करीत जंगलात शिरला तेव्हा पाहून त्या क्षणापर्यंत घडलेला सवें वृत्तांत थोडक्यात सांगितला व म्हणाला-“मांत्रिक प्रभो! आपल्याला वाटले होते तेव्हा तो राजा दुष्ट असेलसे मला वाटत नाही. त्यानंतर आपल्याला वाटले ते करीत प्रथम मला पुन्हा पाहून करा. मा बाबलाच्या रूपात आतल्या जात मी दत्तका

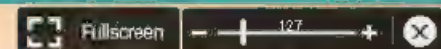

नाजूत पोळून विघालो आहे की जीव नकोसा वाटू लागला आहे."

"गुरुवर्य, मला वाटते, चांडाळ भल्लू-काच्या विनंतीला नकार देणे बरोबर नाही!" काशीचर्चा म्हणाला.

भल्लूक मांत्रिकाने मंत्रबलेला परशू हातात घेऊन कोणता तरी मंत्र म्हणतला आणि चांडाळ भल्लूकाच्या पायाला लावला. त्या-बरोबर त्याचे अस्वलाचे पाय जाऊन त्याच्या जागी माणसाचे पाय झाले. त्यानंतर भल्लूक मांत्रिक तो परशू चांडाळ भल्लूकच्या पाया-पासून डोक्यापर्यंत लावीत गेला. त्याबरोबर त्याचे सर्व शरीर माणसाचे झाले, फक्त डोक्यावर मनाचे समर्थान कसून ये. डोक्याचे अस्वलाचेच राहून गेले.

आपण आता माणूस झालो असे वाटून आनंदाने चांडाळ भल्लूकाने भल्लूक मांत्रिकाला सांष्टांग नमस्कार केला आणि उठून हात जोडून म्हणाला—"मांत्रिक प्रभो! किती किती दिवसांनी मला पुन्हा हे मानव रूप लाभले! मला आज जो आनंद झाला आहे तो मी बोलून शब्दात सांगू शकणार नाही."

ते ऐकून चोरांचा नायक नागमल्ल व इतर सर्व छद्मबद्दो हसू लागले. चांडाळ भल्लूक त्यांच्याबाबत आश्चर्य करीत पाहू लागलेला पाहून उग्रदंठ राजाने आपली गदा चांडाळ भल्लूकाच्या डोक्याला लावून म्हणाला—"होय रे तुझे अंग, पायांपासून डोक्यापर्यंत माणसाचेच झाले आहे, डोक्याचे मात्र आहे तसेच आहे!"

चांडाळ भल्लूक रक्कषा श्रावणात दोन्ही हात जोडून म्हणाला—"मांत्रिक प्रभो! हा अस्वलाय को? माणसाचा देह आणि डोक्याचे मात्र अस्वलाचे? तर मग अस्वलाचे रूप होते तेच बरे होते. हे तर जास्तच हास्यास्पद रूप मिळाले की?"

भल्लूक मांत्रिक दुःखी झाल्यासारखा म्हणाला—"चांडाळ भल्लूका! तू इतका दुःखी होऊ नकोस! तूत तू अस्वलाच्याच डोक्यावर मनाचे समर्थान कसून ये. अस्वलाचे डोक्याचे असले म्हणत काय विचरले?

त्यात जी मद्धा आहे ती माणसाचाच आहे! माझा मंत्रदंड त्या मोगाड्या माकडाचा रूपातल्या दुष्ट आतिमतीने बोकून नेला तेव्हापासून माझा मंत्रबळ थोडे कमी झालं आहे म्हणून तुला मी माणसाचे पूर्ण रूप देऊ शकलो नाही."

चांडाळ भल्लूक डोळ्यातून ढळाढळा अश्रू ढाळीत म्हणाला—"मला या विचित्र रूपात पाहून शितकेतू महाराज पुन्हा चांडाळ बदायर कसे राहू देतील? मी पुढील आयुष्य कसे घालावायचे?"

चांडाळ भल्लूकाला त्या स्थितीत पाहून कालीधर्माला कोब झाली. तो त्याच्या खांद्यावर हात ठेवून सहानुभूतीच्या स्वराने म्हणाला—"चांडाळ भल्लूका! इतका दुःखी होऊ नकोस. मांत्रिक गुरुवर्य आपला मंत्रदंड बालवून बसल्याचे कळताच शितकेतू राजाचा मंत्री जीवगुप्त आमच्यावर मूढ उगवण्या-साठी सैन्य घेऊन आमच्या पाठीपाठ बेंबवर आला आहे. तो पहा, मंत्री दूर उभा आहे आणि त्याच्याबरोबर सैन्य पण आहे."

चांडाळ भल्लूकाने वळून जीवगुप्त मंत्र्या-कडे पाहिले व जागच्या जागी थरथर कापत म्हणाला—"त्या राजाच्या मनात काय आहे, नकळत, परंतु हा मंत्री मात्र नक्कीच माझं डोक्यावर मनाचे समर्थान कसून ये. अस्वलाचे डोक्याचे असले म्हणत काय विचरले?

भल्लूक मांत्रिक परशू पुन्हा चांडाळ भल्लूकाच्या हातात देत म्हणाला—"चांडाळ भल्लूका! तुझे धैर्य छत्तल असले तरी तुझ्या हातातला हा परशू नक्कीच तुझे रक्षण करील, तू निश्चिंत रहा!" असे म्हणत त्याने कबरेला जोडत असलेल्या म्यानेतून तलवार उपसली आणि म्हणाला—"जे माकड माझा मंत्रदंड घेऊन गेल्यामुळे माझ्या मरणाचे मंत्रबळ पुन्हा इतके राहिले नसले तरी ही तलवार मला स्वतःचे रक्षण करायला पुरी आहे."

"मग माझं पोट कसे भरायचे? आणि माझ्या नोक्याचे कसं भागायचे? येथे हा जो चोरांचा नायक नागमल्ल आहे त्याच्या

सारसं मी वाटसरुंना कटून ते छद्म जीवित घालवू म्हणता?" चांडाळ भल्लूक म्हणाला.

त्याचे बोलणे चालूच असतां मध्येच जोराने ओरवून नागमल्ल कबरेला लोंबत असलेली तलवार जमिनीवर फेकीत म्हणाला—"काय रे, अस्वस्तोडघा! संकर जातीतल्या माणसा! मी क्षुद्र व नीच जीवित घालवितो होय? सैन्धाच्या मदतीने शस्त्रास्त्रे घेऊन कोणीही मूर्ख माथूस राज्य करू शकेल, परंतु जंगलात एकट्याने राहून वाटसरुंना कटायला जे शौर्य व पराक्रम पाहिजे त्याची तुला काय कल्पना असणार? मी आपल्या हातातली तलवार फेकली, व

महावज्राला हा धरतू आपला गव आस्वासा मल्ल घुट्टाला!" असे म्हणत त्याने दंड बोनटले.

भल्लूक मांत्रिकाने एकदा सर्वांकडे डोळे वटाळून पाहिले व कालीवर्माला म्हणाला—"वा सर्वांना त्यांच्यावर केवढे मोठे संकट आले आहे त्याची कल्पनासुद्धा मसल्यासारखे विपत्ते आहे. सर्वांना भरून त्यांची कत्तल करायला एका बाजूने तिकडे जितकेतुवा मंत्री तयार उभा आहे. नंतर किल्ल्यात दुर्मल रावाचा जय होवरे किंवा सामंत राजाचा आपणावर प्रसंगच ओहवणार अल्ले. वी सोंगाड्या भ्रान्तिपत्ती आपल्या विरुद्ध त्यांना चिथवून आपल्यावर सोडल्याशिवाय राहणार नाही."

कालीवर्मा रागाने आपली तलवार उपसून म्हणाला—"मांत्रिक मुढवय म्हणजे ते ऐकलेत ना? येथे तुमचा सर्वांचा प्रभुत्व कोण हे ओळखलेत ना?"

उग्रदंडे राक्षसादिवाय वाकी सर्व जव-घोष करू लागले—"कालीवर्माचा अय जयी!"

कालीवर्मा त्यांच्याकडे पाहून व त्यांच्या मनाचे समाधान झाल्यासारखा मान हलवून उग्रदंडे राक्षसाजवळ जाऊ लागला, तितक्यात मंत्री श्रीवृष्ण्याचा एक घोडरवार आपली तलवार खाली सलटी घरून वेगाने

त्याच्याजवळ येऊन व घोडा थांबवून म्हणाला—"मी जितके महाराजाचे मंत्री श्रीवृष्ण त्याच्याकडून एक महत्वाचा संदेश घेऊन आलो आहे"

"अस्स! म्हणून घोटपं तु आपली तलवार सलटी घरून आला आहेस? वरं वरं, काय निरोप आहे?" कालीवर्माने करड्या आवाजात विचारलं.

"येथे तुमच्या पदमं नगराचा नो प्रभुस चांडाळ आहे त्याने ताबडतोब त्यांच्या-समोर हजर व्हावे, अशी प्रधानांची आज्ञा आहे. येताना त्याने महाराजांनी शिर-च्छेदाची जबाबारी लिखा फर्माविली होती त्या अपराधी कालीवर्मासुद्धा बरोबर नंद करून आषाचे, असे त्यांनी आज्ञा

फेकी आहे." मंत्री श्रीवृष्ण्याचा घोडरवार म्हणाला. ते ऐकून भल्लूक मांत्रिक धोडे स्मित करून म्हणाला—"काय म्हणतास चांडाळ भल्लूक, प्रधानांचा हुकूम ऐकड्यास ना? काय करणार आहेस तू?"

चांडाळ भल्लूक काय उत्तर द्यावे याचा विचार करीत काही व मुचल्यासारखा काही वेळ माने खाली करून उभा राहिला. नंतर मानवर करून म्हणाला—"काहीवर्मा मालक, आपला काय हुकूम आहे? अस्वस्ताचे हे तोंड घेऊन बघशिला तगरीला जायचे म्हणजे राजधानीतली पोर रस्त्यावर दगड मारतील त्यांचा मार जाऊन मरण्यासाठीच जाण्यासारखे होणार आहे! आणि मालकाना पण घरून न्यायजं आहे, म्हण!"

कालीवर्मा चांडाळाचा तलवारीचा हुलसया ह्मताने स्पर्श करून म्हणाला— "चांडाळ भल्लूपा, मी तुझ्या स्वामिभक्तीबद्दल तुझी पाठ धोपटतो. आपण प्रथम या किल्ल्यात शिरायचे आहे. त्या मायावी मक्कटाला हुडकून त्याचा समाचार घ्यायचा आहे आणि जालांपर्यंत राजा दुर्युध्न प्राण घालवून बसला नसेल तर त्याला वांचवायचे आहे. जितकेतू राजाशी तुलना करून पाहिले तर हा दुर्युध्न कितीतरी पटीने चांगला दिसतो आहे. आता जितकेतूच्या प्रधानाच्या निरोपाचे उत्तर विचारशील तर, पराभूने तू त्याचे डोके उडविणार की त्याच्या तलवारीचे तुकडे करून तू त्याला फुटवून लावणार, ते मी तुझ्या इच्छेवर सोडतो!"

तत्क्षण चांडाळ भल्लूकाने घोष केला— "शिराशिवन भैरवा!" आणि एक गर्जेना करून द्रुताच्या अंगावर तुटून पडला आणि त्याच्या हातातली तलवार हिसकावून घेऊन ती लोखून तिचे तुकडे दूर फेकून देत

म्हणाला— "ए, द्रुतावध्या! मी जिवकेतू महाराजांचे भीठ खासले आहे आणि चांडाळाचे काम केले आहे! हा मला मध्ये कौण? मुकाट्याने मंकी महापाय येथून निघून गेले नाहीत तर त्यांचे डोके शिराशिवन भैरवाच्या जरणों अर्पण करीन असे त्यांना वाळून सांग!"

जीवगुप्ताचा घोडेस्वार एक किलाळी फोडून फिरला आणि घोड्याला माने जळवून पाहू लावला तेवळ्यात किल्ल्याच्या बंद फाटकाच्या बाजूने 'खणखण' आवाजापाठोपाठ "कालीवर्माचा जय असो" चा जयघोष ऐकू आला.

भल्लूक मॉनिकाबरोबर इतर सर्व न्या बाजूला आश्चर्यचकित होऊन पाहू लागले. किल्ल्याचे फाटक जगभग जळू लागले होते. त्याच्या समोर रानटी शिकारी, नागपत्तन व त्याचे दोघे अनुयायी जळवी छाकडे हातात धरून विजयोल्हासाने मावत नाचत असलेले दिसले.

(कलिय)

अक्षम्य अपराध

विकयादित्याने आगला हट्ट सोडला नाही.

तो आडाजवळ गेला, प्रेत खोद्यावर काढून घेतले आणि नंहुमीप्रमाणे मौन होऊन स्नानागार्या दिशेने चालू लागला तेव्हा प्रेवात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला— "राजा, मा जगात इमान, नम्रपणा ही सर्व फुटकट आहेत! इमानदार सौधिक माणसांना या जगात जागाच नाही. अशा माणसांना विरवासधातकी, मित्रद्रोहीदेखील म्हणवून घ्यावे लागते. याचे एक उदाहरण म्हणून मी तुला खोंब्रिनी गोष्ट सांगणार आहे, लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

एका गावात पणनाभ व वासुदेव नावाचे दोघे मित्र रहात असत. दोघे समवयस्क होते. एकाच वेळी दोघांची लग्ने झाली आणि दोघांनी गृहस्थाश्रमात प्रवेश केला. दोघांपैकी वासुदेवाच्या भाष्याने पाठ फिर-

विली. त्याची बायको रवींद्र नावाचा मुलगा आल्यावर शोड्याच दिवसांनी मरण पावली. गतवाहकांनी बासुदेवाचा जो मोठा जमीनजुमला होता तो वुबाडला. शेवटी बासुदेवाला वारिद्वचात दिवस काळाचे लागले. त्यानंतर आणखी काही दिवसांनी तो स्वतः रोगग्रस्त होऊन अंजवणाला जिल्लला. मरणसमयी त्याने पयनामाला बोलावून मुलाचा हात त्याच्या हातात दिला व म्हणाला—“बाबा रे, आता याचा सांभाळ तुच कर.”

पयनामने आपल्या जिवाला दिलेले वचन पाळले आणि रवींद्राला आपला मुलगा शेखर याच्याबरोबर पालनपोषण करून वाढविले. शेखर व रवींद्र सुरुष्या

भावासारखे लहानाचे मोठे झाले आणि आपल्या गावातल्या शाळेतल्या विद्यार्थ्यास त्यांनी पुरा केला.

त्यानंतर पयनामने दोघांना उच्च शिक्षणासाठी राजधानीच्या शहरात पाठविले आणि दोघांना लागणारा खर्च आपला मुलगा शेखर याच्याकडे पाठवू लागला.

परंतु घरातल्या वातावरणातून बाहेर पडल्यावर शहराची हुवा लागताच शेखरच्या स्वभावात बदल होत गेला. विद्याभासावरचे लक्ष कमी होऊन असोदविनोदाकडे त्याचे लक्ष जास्त आक्रे लागले. बाप पाठवी त्या पैशातला दराचवा भाग तो पिण्यात व जुगारीत खर्च करू लागला. रवींद्र

प्रात्र आपल्या अभ्यासात लगे असे त्याने शेखरला सुरुळे बागावर आणण्याचा खूप प्रयत्न केला, परंतु काही उपयोग झाला नाही. शेखर वाईट मार्गावर जाऊ लागला. त्यांनी गोष्ट पयनामाला कळवावी असे त्याला वाटले, परंतु वसे केले तर शेखर आपल्यावर व आतापर्यंत जी थोडी पैशाची मदत करतो आहे, तीसुद्धा बंद करील या भीतीने रवींद्र गप्प राहिला.

एकदा दोघे आपल्या गावी सुट्टीत म्हणून गेले. पयनामने त्याच्या अभ्यासाविषयी चवकशी केली तेव्हा शेखरने विद्याभासा उत्तम चालत असल्याचे यागितले. त्या वेळीसुद्धा रवींद्रने शेखरमध्ये झालेला बदल पयनामच्या कानावर घातला नाही.

दोघे मूले राजधानीला पुन्हा निघण्या आधीच्या दिवशी पयनामने पैसे काहीसे झाले. पयनामने सर्वांना बोलावून त्या विशयी विचारले तेव्हा शेखरने यका न्यक्त केली—“रवींद्रने उचलले वसतीच ना?”

पयनामाला रवींद्रवर संशय आला नाही. कारण तो मुलापेक्षा जस्त दुःखी दिवला. तरी त्याने रवींद्रलासुद्धा बोलावून विचारले. रवींद्र चकित झाला. कारण ते पैसे शेखरने उचलल्याची गोष्ट त्याला चांगली माहीत होती. त्याने पैसे उचलले होते आणि वर वडिलांमोर रवींद्रला म्हणाला—“तुला पैशाची तेवढीच गरज होती तर बाबांच्या अक्षळ मावून का नाही घेतलं? चोरो कशाला कैदीस?”

त्यानंतर काही दिवसांनी राजधानीतल्या एका जुगारोच्या अड्ड्यावर शेखरने कोणावर तरी संतापून त्याला ठोकून काढले. त्यात तो माणूस पेला. शेखर पडून गेला. परंतु कुणी शेखरच असल्याचे कळल्यावरून राजाच्या शिपायांनी त्याला अटक केली. ते कळल्यावर पचनाम राजधानीच्या बावी धावत पळत आला.

शेखरची त्याचालाच पोहोची तुळजाजी. रवींद्रने शेखरला वांचविण्यासाठी शाखा दिली तीत, शेखर खून झाला त्या वेळी घरीच होता असे सांगितले. परंतु त्याच्या साक्षीकडे त्यावाचिजाने लक्षच दिले नाही. कारण शेखरने केलेला खून ज्यानी प्रत्यक्ष पाहिला होता त्याच्या साक्षीवर विश्वास करून शेखरला काढचा पाण्याची शिक्षा झाली.

शहरात झाला तेव्हापासून शेखर निर- निराळचा व्यक्तीनात पडत गेला व अशा तऱ्हेने तो पूर्णपणे बिघडला ही गोष्ट पचनामच्या लक्षात आली. तो रवींद्रावर संतापून म्हणाला-“तूच मित्रद्रोही निघालास, तू माझ्याशीही मोह केलास, तू समाजद्रोही आहेस! विश्वासघातकी आहेस! माणुगे मला सोडल्या दाखवू नकोस!” असे सांगून पचनाम आपल्या माद्री निघून गेला.

येथवर मोठे सांगून वेताळ म्हणाला- “राजा, पद”

बोळता? त्याचा मुलगा त्याच्याजवळ राहू शकला नाही तर स्वतःच्या मुलासारखाच रवींद्राला घालून त्यात समतपास सांगल्या- एवजी त्याला त्याने दूर कां ओटले? त्याच्या मनात स्वतःचा मुलगा व परभयाचा मुलगा असा भेदभाव होता का? या संकाचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर तुझ्या डोक्याची संभार शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागलील.”

विक्रमादित्य म्हणाला-“पचनामच्या मनात भेदबुद्धी नव्हती. प्रेस व जबाबदारी ही काय अणतार ही त्याला चांगली माहीत होती. रवींद्राला त्या दोन्हीची कल्पना- देखील नसल्यामुळे एका द्रोष्टासारखा वागला. आपल्या मित्राचे हित व्हावे असेच त्याच्या मनात होते तर त्याने त्याच्या बापाला, शेखर वाईट मार्गावर जात अस- त्याचे सांगायला हवे होते. कारण माणूस लोक म्हणतील वा तारी सरळ भीतीने मार्गा- वर चालतो. शेखर शहरीत जाऊन राहू

लागल्यावर तो कशा तऱ्हेने वागतो आहे अ- कसे त्याने वागले पाहिजे हे सांगू शकणारा एकाच रवींद्रच होता. परंतु त्याने स्वतःच्या हितानेच पाहिले आणि शेखरच्याविषयी त्याच्या पित्याला खरी मोठे सांगायला कळवला. तसे त्याने वेळीच धावप केले असते तर पचनामाने आपल्या मुलाला सरळ मार्गावर ठेवण्याचा वेळीच प्रयत्न केला असता. परंतु स्वतःच्या स्वार्थासाठी तो शेखरच्या वास्तू पतनाला अप्रत्यक्षपणे कारण झाला. त्याने, शेखरने केलेली चोरी व नंतर खून लक्षविण्यासाठी खोटे बोलण्यात कमी केले नाही. त्यात त्याच्या स्वतःचा स्वार्थ तेवढाच दिसला. म्हणून तो समाज- द्रोही ठरला. संवदी पितापुत्रांची कावमची लायतूट होण्यात त्याच्याशिवाय कोणाला जबाबदार म्हणावयाचे?”

अशाप्रकारे राजाचे मीन भेन होतच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि झाडाळा जाऊन लोचकळू लागला.

(कल्पित)

स्वतः चोरी करून शेखरने ती गोष्ट पित्याला सांगितली नाही व त्यानेच चोरी केली असल्याचे ओळखूनही पित्याच्या व मुलाच्या मध्ये भेदभाव लावणेबरोबरच न वाट- त्याने रवींद्राने, त्यानेच पैसे उचलल्याचे कबूल केले. पचनामच्या मनात अगदी धृतिव्यानेच रवींद्राविषयी भूषा उत्पन्न झाली. म्हणाला- “मी तुला शिकवून घेऊ करीन असे तुझ्या बापाला मी वचन दिले आणि ते पालन करण्यासाठी यथाशक्ती मी प्रयत्न केला, त्याचा असा दुष्परिणाम झाला. जगात बातां कोणाचा भरवसा करावयाचा?”

रवींद्र मान झाली घालून एक शब्दही होळत्याशिवाय तेथून निघून गेला.

पुस्तक

राजा शाहजी महाराज
संपादन करण्याच्या हेतून राजा का-
भारत जास्त दक्ष शास्त्र लागता, त्यान
प्राथमिक शाखाच्या अधिकाऱ्याला राजाचा
प्रतिनिधी म्हणून किताब दिला दरवर्षी
तो सामाजिकाऱ्यांचा बोलावून प्रत्येकाकडून
अहवाल एकत्र आले

ग्रामशिकाारी आपल्या ग्रहवालात राजाची खूब प्रशंसा करीत आणि आपल्या गावाच्या बरजांजो यादी त्यात देत राजा त्यांच्या सर्व भागण्या पुण्या कडून त्यांना लव करी

काही दिवसांनी राजा भ्रमचोर याच्या मनात प्रजेच्या मनात किती राजमस्ती आहे हे स्वतः जाऊन पहावे असे माने स्थासळी त्याने प्रत्येक गावात धापला एक पुतळा स्थापन केला त्याचे हेर घेऊन पुतळ्याची राखण व पुतळ्याचा भादर प्रजा कसा

वर्षान् आते न पंचेन राजाग्रामतर निवसन्
करोत राजा स्वधनी भुक्तिं एकत्राणा
भुक्ता भुक्ता वरं प्रोक्त्या गृहभावा काम
करोष्यात् त्वान् कुचहाई केली नाहीं भूपून
पुन्येव गात्रान् अजन् राजाच्यर् गृहभावा
वर्गं राजाणा एक उत्तम अर्था बाधका व
स्या मोदमाच्य आत फुलझाव लावना
प्रजा फुलाच्या घाला कल्लं दाराज
राजाच्या प्रतिमेच्य गळ्यात घालोन व
प्रतिमेला नमस्कार करीत

राजाजी ही गोष्ट जनेक वैराग्यजन
जनेक बार कळली, प्रजेची ही राजभक्ती
एकूण राजा आनंदाने व स्वाभिमानाने
फुलव घेता

बगदेहाच्या सर्बे सृष्टीगोवाची स्थिती फार चांगली होती, परंतु विक्रमपूरी तामक गावाची स्थिती मात्र अनेक प्रकारे निता कंठशालायक होती सधति जास्त रंगसाथ

होता तो पाषाणों तथा विषयों तथा
गोत्रता सामाजिकता वंशवाद का अन्त्य
वर्षिक प्रतिवेदन का अन्त्य केसा होता.
गजान इष्टनूत विक्रमपुरीचा रहिवाश्या-
स न गदध्या भरभल्ला तदीये पाणी
पोचिदश्याचा ताम उपवस्था कर्ता होतो
नी र्वे गावक्याता गुरग पाणो मिळत
तसे गावातल्या प्रतिपिक्त केतुवाना भरपूर
प्राप्ती मिळतय ततर जाको गृहवाना एकेक
बागद्वार पाणी मिळत असे

दृग्मन्था दक्षीं गच्छां प्रामाधितारी
राजाकटं जालिकं तैलद्वजं ज्ञायता गच्छा
देव्यां त्वाने निषेधन केले- महाराज !
जापण मोठी कृपा करून प्रामच्या गावान
मंडूच भुरभरून नदीचे पाणी पोतविण्याची

न्यायतपा कोटी आहे ही गोष्ट सरी सवाली
तरी आमच्या भावतली पाण्याची गैरबोय
दूर झालेली नाही. आपण आमच्या गावांत
जमिनीत कोठे कोठे खोद पाणी आहे
माही माहीती घाण्याच्या तळ भाहीत-
गारांना पाठविण्याची कृपा करावी. तेथे
विहीर खणवून देण्याची व्यवस्था केल्यास
पाण्याची ही गैरबोय कापसची नाहीमी
होईल^{११}

वीरदासने कैलथा निवेदनाप्रमाणे राजात दहाने ज्ञात विकसपरोला गाढविले ज्योति गाढभर १६६६ मी निरीक्षण कर सांगणे कोठेही पाहणे शिष्टाचारही शक्यता दखलवाचे मानिलेले रहस्ये भूत एकदा स्थानी जाऊन शक्यपर्व निरीक्षण झाले तेव्हा राजाच्या

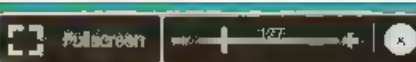

‘पाऊस पडू लागला आहे म्हणजे घरात थोडा वळ थांबायला वासरा खाल का?’ राजूने विचारला

‘शक्य नाही घरात पुरुष भंबळी नाहीत बाणखी का कोठे तरी!’ म्हणाली ती बाई स्पष्ट शब्दात

तेव्हा म्हतारी खिडकी समोर येऊन म्हणाली- पावसात भिगले आहे! हो ताई! तुला भी बाईसारखी आहे ती म! बापचा मुलगा तुला थोरल्या भावासारखा आहे! वार उमड वाई, बाबू मकोस!’

म्हतारीला पाहतांच ती बाई उठून घाबत आली आणि दार उघडून ‘आत या’, म्हणाली आज पाऊस टाकताच म्हतारी

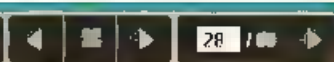
जो वीरूड, समोर व व
आण... पुर्वीक... वर निहत्त व
आणि पुढे... पिढ्यांचा आवाज... नाका
म्हण... वर... म्हणत समोर का
वाच्या मणि... वर येतून सैपाक केडा
व दोघा पाहुण्यांना जबाबदा वाढल

त्यानंतर पाऊस थांबला
व जेव्हा पुढी! वर जेव्हा काही
बस साणून म्हतारी निवाळी तर ती
गृहिणी म्हणाली- ‘परत यतीचा एक दिवस
राहून जा’ म्हतारीकडून तसे बचक
पंऊन तिने त्याला निरोप दिला

‘आपण गोड होऊन वरक्या मणसात
मगल तेव्हा वाढत जाऊन म्हणत रा
म्हणत

दुसऱ्या एक वृंशालगत वरत असा एक
काळा माप आडवत आणायला...
म्हण... वर... म्हणत मगल तेव्हा वाढत रा
आरुड काय... वरत माप जेव्हा म्हणत रा
म्हण

म्हतारीन आपल्या हातातला हाडा
भिमिनीवर सोदले जेव्हा... वर... म्हणत
माप पड... म्हणत मगल तेव्हा वाढत रा
आणि त्यान जेव्हाच्या कुलप... म्हणत रा
तांपा... म्हणत मगल तेव्हा वाढत रा
हावरा माराका की त्याला केल... म्हणत रा
राजला म्हणाली

व... वर... म्हणत मगल तेव्हा वाढत रा
म्हण... म्हणत मगल तेव्हा वाढत रा
म्हण... म्हणत मगल तेव्हा वाढत रा
म्हण... म्हणत मगल तेव्हा वाढत रा

राजू वरपासून खालपर्यंत थरथर कापत
होता. तो कनवळीची पिचवी काढून
देवाच्या प्रश्नात शमकला पाहून एकतारी
म्हणाली थान रे बाबा! पैशासाठी कोणी
जीव घेतो का? पैसे माझ्याकडून काढले
त्याला धमकावून काय कायवा?’ असे
म्हणत तिने चौकचे सोडून त्यातली तप-
नियोपी उभी पाळली म जांकण काढतांच
सिमरतून वर... म्हणत मगल तेव्हा वाढत रा

फकली चोर मोठ्याने ओरडू लागला व
हृत्कातला सुरा टाकून दोन्ही हातांनी डोळ
चोळू लागला

‘मु... म्हणत मगल तेव्हा वाढत रा
म्हण... म्हणत मगल तेव्हा वाढत रा
म्हण... म्हणत मगल तेव्हा वाढत रा

चोर डोळ शक्य असून ते डोळ घालून
अथक्य असूनही रस्ता दिसत नव्हता तरी
पळाळा आणि अवृक्ष झाला.

‘सकट आले की फार विचार करीत
बसायच नाही की म्हायण नाही. प्रसगा-
वधान राखायच!’ म्हतारी म्हणाली राजूने
मात डोळ घालून हातांनी म्हणाली... म्हणत मगल तेव्हा वाढत रा

दिवे व्यागशीला ते कोकल्यानरी गावी पोचले. व्यागशी भुक्कळ पुढे जायच होत. 'आपण आपल्या ठिकाणावर पोचू, तो पर्यंत एक प्रहर रात्र उलटून गेलेली नसणार. मला भूक लागली आहे. मी दुकानातून काहीतरी घेऊन खातो. इ. तुमच्यासारो पळं घेऊन येतो.' म्हणत राजू निघून गेला.

म्हणारी एका भराच्या बोटीवर बसून राहिली. बराच वेळ झाला तरी राजू आला नाही. काय झालं नवा, असा विचार करीत ती दुकानां होती त्या बाजूला बसली.

'तु काळपिऊन घेतलेस आणि कोणी पंगणी मिश्री लाविली म्हणता आहे सवाठ! तुझ्यासारख्या किरकरीता पात्रिके घातू मी.' राजूने बोलला तोही त्या मुला रंगीत होऊन त्या मुलाच्या कानात घातून देऊन गेला.

म्हणत रात्र थंड झाली आणि कळीश्या वळ लागला. नवा! निम वांबक सोडून

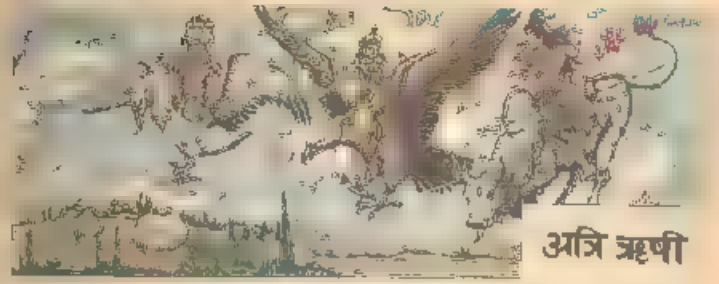
राजूने झाले होते तेव्हाच पंगणी आणि म्हणाली—'बळ असा.'

"माझी पिशाची वाटत रात्रतून निघून परत्यासारखी वाटते आहे. पात तुम्हाला आपल्या जवळचे पैसे मला दिव हात द्या का? मग तुमच्याजवळ इ. पंगणी फाटत आले?" राजूने म्हणारीला चवगाळ

"पैसे कधी एकाच जागी ठेवतात हे बाळा! चार भिरगितांना लागू नये. घेते!" म्हणारी म्हणाली.

आई मुलीकडे जाऊनसाभर होते. त्या असे राजूला वाटत होते, तरीच आपो परतलेली पाहून त्या चकन होऊन विचारले— आई इतकी लोक घेऊन येऊन को?

"काय करू बाबा! मला सा मगल! त्रिवाण राजू घेतले होते. एकदा नवा राजू घेऊन गेला. राजूने त्या मुलाच्या कानात घातून देऊन गेला. म्हणत रात्र थंड झाली आणि कळीश्या वळ लागला. नवा! निम वांबक सोडून म्हणारी म्हणाली.

अत्रि ऋषी

अत्रि ऋषी दधी, जहापी, राजपी, विप्रपी अस अनेक प्रकार आहेत. काहीपक्षक कपोमूढ आहेत. गोपेकी अत्री ऋषी हे ब्रह्मदेवान मानसपुत्र होते.

अत्रि ऋषीच्या पत्नीने तेच अत्रिमुय, हात निम मांडी तप चय करून तपाबाळ घालून कळ हात म्हणून एकदा बह्या विजय आणि महारा आपल्या वाहन वर बसून अत्री मुनींच्या आश्रमाच्या वाटेन संपर्कावर आत असता त्यांचे वाहन आपणमा जवळ अडली म्हणून त्यांना दुसऱ्या वाटेन जावे लागले होते म्हण.

एकदा पक्ष्यावर भयंकर दुकाळ पडला असता जनमूयन आपल्या तपोबलान गंगला पुष्कोवर आशून प्रवाहित केले आणि दुकाळ नाश्या केला.

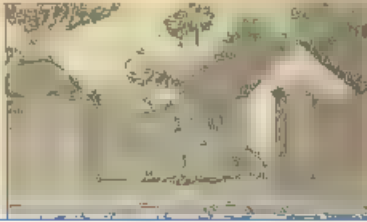
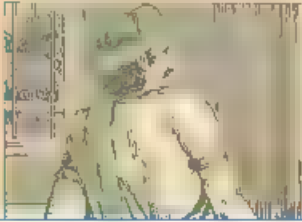
आणखी एकदा कौशिक नावाच्या एका माणसाल उजवडांच भरण मंडील असा

हात लागला होता. कौशिकाची बायको जनसूयेची मैत्रीण होती. तिच्या वैषम्य येऊ नम यासाठी जनसूयेने ती राजच नव्हे तर आणखी दहा रात्री आपल्या तपोबलान लांबविल्या होत्या, म्हण.

अत्रि मुनी पुत्रप्राप्तीसाठी नवदत्तया करीत असता बह्या विष्णू व महेश प्रगत झाले म्हण तेव्हा मी फक्त एका भुलासाठी तपश्चर्या करीत होतो मग मुझा तिच करायला आलात? असा अत्रो मुनींनी त्यांना विचारला.

याभूरी तप आणवा असा असला मुला तुला शायला झाले आहे, अस तिच म्हणाले.

त्याप्रमाणे अत्रीला ब्रह्मदेवाचा अस म्हणून सोम, विष्णूचा अथ म्हणून इत्यादी आणि शंकराचा अथ म्हणून दुर्वास नावे पुत्र जन्मले. परंतु अत्रीला पुष्कळच मुले

होती असे खांगलात अशीची मुल तीच आशय झाली. अशी हे एक कुलपत्री झाले. आठवणी कसा कसा हा गोष्ट मने फुलत अशी मला होत राहिलेला विचाराने पिडदान हे तर वर्षी पुरायला पितामहाला आणि प्रणिमिहाला करावे असे अनेक प्रयत्न महिमायन करावेना. करतानाच ते सधन फक्त पुरायला अस असे न निरीला सांगितले होते.

राजा हा देवांससभूत असतो हे अशी मुनीनीच सर्वात प्रथम पाहिले होते.

अहोरात्र वेलात पृथू नावाचा चक्रवर्ती राजा होता. त्याने नव्याणव यज्ञ केले आणि सारगती नदीच्या काठी आश्रमात अवलोकन यज्ञ करण्याचा प्रयत्नात असता इंदान ही गोष्टा राजाचा वडव आलेला मला पृथू राजा यज्ञ करत असत असता येथेच होते.

नंतर अशी सर्वसंगपरित्याग करून उपलब्धी करण्यासाठी निघाले तेव्हा 'कुटुंब पोषणाची व्यक्ती केलाशिवाय मुद्दाला

नव्याणवला आता गंगार गरी असे ते मला मला भुशार वृद्ध करण्याची सव जगवदरा क्षयिच आठ अमा विचार करत अशी मुनी पृथू राजाचे मने व त्याने स्तुती करीत झाला व देवांस अगल्ल दुष्ट आहेत!

नव्या विरोध कसा तो योनम मुनीने त त्यावृद्धी तथेच उपस्थित होते. राजाचा जो वादविवाद झाला त्या विषयी दावत सत्सुमारानी "अशी मुनीनी पृथूचे स्तुती केरी ती युक्तच होती" असा तथेच दिले.

पृथू राजाने अशी मुनीनी अपार धन दिले. त्याचा पिता वैभू अत्यंत दुष्ट हात झाला त्याच्या प्रजेत त्याला पुरायलाच्या कुश्या" सारखा वष केला होता अशा पांशियरीत अशी व सारक्याचा याच्या नव्या वृद्ध देवांससभूत' असे अत्यंत वेण्यात त्याला साहजिकच आनंद झाला.

सुवर्णदान करणारा मने इच्छित होता "असे अश मुने तच प्रथम पाहिले असे हे कुवराच्या पुरवणी एक हात

तुलसीचा जन्म वृत्तांत

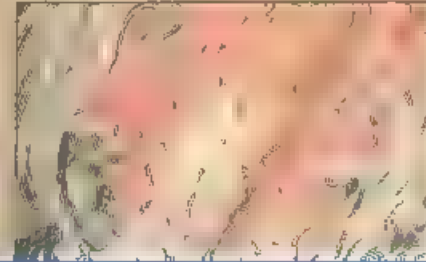
एकदा हेतु अकराव्या शतमानाची कथासंगतच वर मने असता त्याचा एक व्यक्ति एक विचाराने निघत असतो. देवता शंकराचा भंडारना जावरी याद त्या व्यक्तीला वेचारीची की व्यक्ती काहीच वेळानी याद म्हणून इंदान आपले वसायुष त्या व्यक्तीच्या हाक्यात झाले.

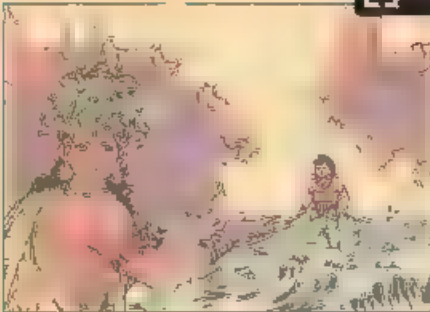

तत्काल त्या व्यक्तीच्या हाक्यातून अकराव्या शतमानात वर मने आला कादण ती व्यक्ती म्हणते स्वतः सारंग राजा इंदान शंकरा-जन्म हात विगतने व नव्याभूत व हाता वाचता

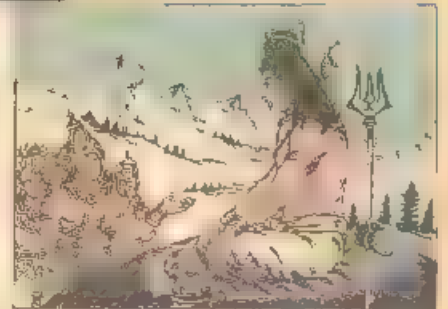
अकराव्या शतमानात विद्यमाना त्याला वाक्यासंगत शोधला व त्यानी समुदाय वृद्ध हा मुलाचे रूप धारण केले.

कोपाग्नीष्व उन्मूलना त्वा मुखा
एक भवकर राक्षस हावने लुप्तमाने
व्याना। ब्रह्मदेवाना दिवा त्वा
पानन कृष्ण ब्रह्मदेवाना पक्ष ६५
माहो तेषां जन्मर नामे प्रविष्ट
राक्षस सन्त

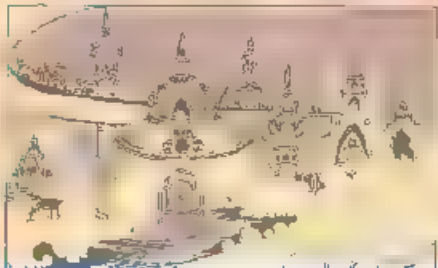
त्वा मुखात दंष्ट्राया न मर्ते देवाणा
पराधन क्षमा अर्थेण उन्मूलना
अमरावली हावने कर्ता इत कीर्ति
पक्षतकर प्राप्ता अर्थेण उन्मूलना
आव ध्यामाहो प्रकृतायां मनःस्थी
कन्त

काही दिवसांनी जलेश्वर राजासाज
राजा साम्रा त्याने पुढीलवेळा सर्व
राजांना विद्वान इवनाक जितक्याच
करावे

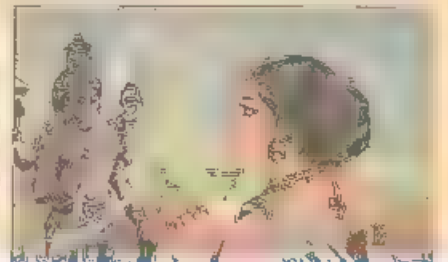

* भारती ही कुकर्म माता पुरी कर
अहं शक्याने वतंधरासा बजावून
मार्गितले पक्षु काही उपयोग झाला
नाही. माता जन्मप्राप्ता संहार
करण्याची ब्रह्मदेवी स्वतः शंकावा
येऊन पडली. परंतु विचित्र गीष्ट
अशी की लंकर त्याच काही कर
शकवा नाही त्याचे एक कारण होते

त्या न प्रसाधना सन्मर्तलो हत ज्ञा
अमरावली हावने कर्ता इत कीर्ति
पक्षतकर प्राप्ता अर्थेण उन्मूलना
आव ध्यामाहो प्रकृतायां मनःस्थी
कन्त

जलेश्वर व राजा करणारी अदभुत
प्रति कर्तव्य ना हो जी शक्ति
वर्तनी ति व विद्वाना जाली
पुत्रा इत न ज्ञान आत्म्या न ज्ञा
न ज्ञान कर्त विद्वान ज्ञान न
या अर्थेण उन्मूलना विद्वान
कृष्णते उन्मूलना उन्मूलना

तेजावी दिव्याकर ज्ञान मणीसटी
पायी पनधरणी देला विष्णु
मन्त्रा पदला ज्ञानाचा भवतैमूळच
जमघरचे रक्षण होत चोत पंगु
जमघरचे शेष हणे आवरणक हले

विष्णु जमघरचे स्व पिंड व वृंद
अन्ना पत्ती विष्णुपत्ती करून
अन्नला, अन्न वाटून ज्ञानाचे भोजन
पंगु पायी व ते वृंद जमी मांजरी
तळीण संकटाने जलधरावर पथ देला

शुक लज्जाले आत्मावर मुंदारे पतीच्या
देहावरील विभवत अन्ना सहजान
केले लिप्या विवेकाचा अस्माकून
तुलसीचे रोपटे मागले व ते विष्णुला
आर्पण पिय पत्र नाने म्हणत भव
तुलसीचे पूजा कानात व तुलसी
दम व हन दिव्याचा पुण्य क माग

प्रह्लाद

हिंमवतपुत्रे ब्रह्मदेवाचे स्मरण करून
नृपतिर्वा सुक केली त्यावेळी त्याची
बायका गरादार होती पाच वेळी देवा
दान व पक्ष झाड मणि दानवान व
यज्ञ पुत्रांनी न मिळाल्यात त्याचा
युद्धात पराभव झाला

राक्षसांचेर विजय मिळाला त्या वेळी
देव त्या हातून लोकांची बरी म्हणत
आला नारदास द्वाकाला सुभजावून सांगितल
की लाखावनी एक शास्त्री स्त्री आहे, तेन्हां
तिला मदन झाले.

लाखावनी शरीवर असल्यामुळे तिला
मुलमा झाला तर त्याला ठार करून लीला-
वतला माडून दिले जाईल तस द्वाकाल
चलत विने

लीलावतच्या पोटी जन्मलेला मुलगा
एक वार भजन होणार आहे तेव्हां त्याचा
वध करू नकोस। असे ईश्वरी आज्ञावून

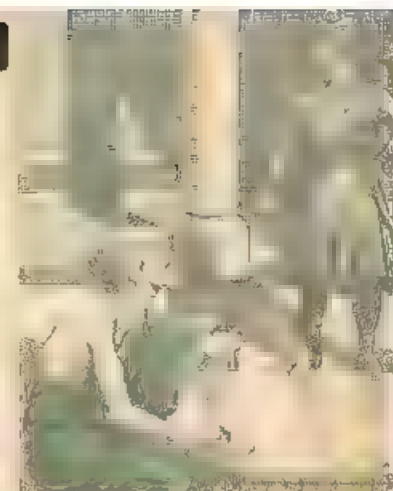
सांगून व त्याच्याकडून ती गोष्ट माहून
वेळून नारद लीलावतीला आपल्या आज्ञा-
मान करून गेला नव्या स्थान येईल वनाला
मनोवर्तनीय नारद केले त्या उप
देवाचा दम लोलावतीच्या पराजनाचा
प्रह्लादाच्या मनःस्थिती बमला तो भक्त
विष्णु भक्त झाला

नंतर हिंमवतपुत्रा नृपतिर्वा पयस
होऊन ब्रह्मदेवाने दर्शन दिल्यावर त्याने
ब्रह्मदेवाकडून कांणत्याही परिस्थितीत
त्याला बरस येणार नाही असा वर प्राप्त
केला त्याने आपल्या बायकोला व मुलाला
नारदाच्या आश्रमातून सोलावून नेले आणि
शुक सांगल्या नर मर्क नावाच्या शलाकडे
विद्याभ्यासाची सक्ती

प्रह्लादाने लोकरच सर्व वेदशास्त्रांचा
अभ्यास पूर्ण केला आणि आपल्या सहपाठी
मुत्ताना वेदात व विष्णुभक्ती शिकवू लागला

१०२३ आजा मुद्रा र महीला अप ३
 ८ १ भवन जावे गरु भगवा र्ग न म
 शाकम राजाना पार असन्मावे इताला
 चांगले माहीत होते तेव्हा इतक्या नहजी
 साक्य रावे तयार कसे झाले हा संशय
 इताच्या मगत राहू म सैला ही मुलागी
 शिकवक्या नसगार. आपल्याला शाक्यांनी
 नववीच फसविले आहे' असा संशय
 त्यांच्या मनात राहून गेला

महान् दूतप्रभुः महान् एक मत्
अहं नृपत्या वराच एकाच नृपत्या
नृपत्या वराच एकाच नृपत्या
अ. ३ तावन्तर तथार तादा अकारा गत
मुक्ता वैचार पदम् मुक्ता विचार कला

नाथ ३ २ नं कलन का म ठ १ ५
मुनाया एम्वुन पाशी ३० पशिवि वस
वस धन एक गुण वादुली

या दिवसी शास्त्र के तब ५ वें
 शब्द बर्णन आत्मा के रूप व वस्त्र का
 ५ वें बर्णन महानाथ एका शास्त्र
 बलावन गणाला मन्त्राणा मन्त्र य
 ५ वें बर्णन तों जेवधार शब्द अर्थ
 नामही शब्द व व पावर वर त्याका
 गान्त जेवधार वमल मन्त्र नाम व
 नाम व नाम वमल मन्त्र नाम व
 मन्त्र गान्त मन्त्र व मन्त्र महानाथ
 इतरा नाम व व मन्त्र

हृदय = प्रकाशित करने वाला प्रेम प्रकाश
 भाग्यहीन ठाठ प्रकाश प्रकाश प्रकाश प्रकाश
 राजाजी हे प्रकाश प्रकाश प्रकाश प्रकाश
 प्रकाश प्रकाश प्रकाश प्रकाश

[illegible]

कौशिक्यान्वयाद्वा ग या १५ गजवत्
इल रहस्य कल्ल नाहो वासवी महा

१. जी वा २. श्री ३. उ ४. व ५. न
६. ७. ह ८. ल ९. ळ १०. म ११. य १२. र १३. क १४. ख १५. ग १६. घ १७. ङ १८. च १९. छ २०. ज २१. झ २२. ञ २३. ट २४. ठ २५. ड २६. ढ २७. ण २८. त २९. थ ३०. द ३१. ध ३२. न ३३. प ३४. फ ३५. ब ३६. भ ३७. म

३. ११/१२/१९८६ तः १५/१२/१९८६
 तः १६/१२/१९८६ तः १५/१२/१९८६
 १६/१२/१९८६ तः १५/१२/१९८६
 १६/१२/१९८६ तः १५/१२/१९८६
 १६/१२/१९८६ तः १५/१२/१९८६
 १६/१२/१९८६ तः १५/१२/१९८६
 १६/१२/१९८६ तः १५/१२/१९८६

इन्द्रा उह राजा म ज लो रा एके
 २. श्री १ अ = अवल गच्छे व ह्मन् नो =
 श्री २. व म ड स खच्छिन् वृत्त अण्डियेया
 आज नो जलत द्वेत्त नो पं गृहा मासी
 अ ए एं एउल्ल एया नो ए ए उ उ

[illegible]

श्रुतं च मृगयाम् शङ्कायाः परित्यागः
 तस्या इति च मृगयाम् तिनः परित्यागः
 शङ्कायाः च च शङ्कायाः मृगयाम् परित्यागः
 कर्तव्यमिति चेन्न अहं तस्या इति शङ्कायाः
 तस्य च शङ्कायाः तस्य च शङ्कायाः
 शङ्कायाः च शङ्कायाः

राजधानीतल्या खवं शिब्याला आपाकल्या

शत्रु मर्त्यां न नृपराजस्य व्यतीतं न
पश्यन् नृपः कस्या दानागण विवृणोति
क्रीणां शक्तवर्जितान् नृपस्या कुरु यत्
नृपस्य नृप दाना

१३४३ चालकतेजुलो भाळा माग
 सहासार्थ सर्व गात्रपती गक यती सप्त
 काशी नर सर्व कमान गगन व गगन
 कृष्ण रत्न शिशु कल्ल दृष्टान भाळा
 विष्णु रत्न शिशु कल्ल दृष्टान भाळा
 गान्ध्यापत्ती यमान दृष्टान परा नमस्त
 कस गान्ध्या विष्णु रत्न गगन गगन
 आश्विन वार्ष

सातत्यं विनयः कण्ठिलान्मूला मधुन
विरुद्धं कौटिल्यं दशाध्या राजधानीकं

परले जायला जिवाली त्याच्या शींगीकाने
हजेर जायला ते वरत होवे ते काहीतरी
बसू विचरले आला होता म्हणून तो
परत गेला तेव्हा त्याला एक विचित्र
एक पहाणरी मिळाली "उदरपट्टा उगा-
डायताने बसला होता ते आसन एक
दाखी दुखाने घेत होते आणि काहीतरी
गं म्हणून होते

० नरक में १ ६ वर्षों के पक्ष के मर्त्य
गया फलुत जंतुओं को यह जान
आपका ब्रह्मचर्य ही अमुक्तता साधिका

धुक गीधळ उडून गेला धवटी ती घोष
 निःशब्दपन्था म्हानावर गली "मी वराती
 होली ते मासम शाक्यांनी दुधाने घुडून
 मस करूंक " ह्या प्रस्तावना भाषाव
 म्हाणात ही शक्यता म्हाणात घुडून जायत
 म्हाणात ते म्हाणात म्हाणात म्हाणात
 म्हाणात म्हाणात म्हाणात म्हाणात

विकल्प कोशल देवात पोचताच कोशल
राजाला हे कपटनाटक कळले ही सतापना
परंतु गूढ गीतमयूढाचा अग्रगण्य होईल असे

फाहो डरनी शायद नही होना
नगिन डरनी शायद नही होना
माही

[illegible]

३ मह पेय प्रकर तयार मान्य
जलवायु प्रकृती प्रकृती जायमान प्रकृती
समाप्त प्रकृती प्रकृती प्रकृती प्रकृती
विश्वप्रकृती प्रकृती प्रकृती प्रकृती
प्रकृती प्रकृती प्रकृती प्रकृती

[illegible]

धडा मिळाला

सोमवंशः भविष्यत्काले कृष्णं लोकं गच्छेत् । जरायुना यथाह तस्य । तद्वत्तत्त्वज्ञानं ब्रह्मविद्यां विवर्षते ।
 सायुज्यं ब्रह्मकर्मणा । शिवस्यापि पयसा द्रव तस्य । तस्मात्तस्य श्रियुः । उवाच । शंखे । एकत्र
 श्रीशङ्करः । सायुज्यं ब्रह्मकर्मणा । शिवस्यापि पयसा द्रव तस्य । तस्मात्तस्य श्रियुः । उवाच । शंखे । एकत्र
 श्रीशङ्करः । सायुज्यं ब्रह्मकर्मणा । शिवस्यापि पयसा द्रव तस्य । तस्मात्तस्य श्रियुः । उवाच । शंखे । एकत्र
 श्रीशङ्करः । सायुज्यं ब्रह्मकर्मणा । शिवस्यापि पयसा द्रव तस्य । तस्मात्तस्य श्रियुः । उवाच । शंखे । एकत्र

तुं पहा श्रांगला न काग मळी कर भी पगम गेलं असे धावून स मुळीत न द न
मालेने काग लीचूला हातल नर न म्हाला' भूग म्हात म्हातल गाढा भास धन्य
ने शीमुने बिबार नैका की पगार न दगमासाठ कोठो वरी कारण मदिधण्या द्वा प्रयल
दिवात न ये म्हातल बिबार कळल लवरी खीळ म्हात कोठल लवरी मुळी लवरी म्हातल
चालत दिने वे आयला पगार मगितला

मोक्षोत्तम चिह्नका त्वासा कारण पुरसे न स्थाने पत्राद दिका नाही. सतत फुटनेत्या
भासुनां गिमा मीसुकादुन मागितली तिमणे पत्रादिकापात्रे लकार केनी

न्यायार्थि गतं दर्शयन् वार्यविने व सव ंकृत चकन नापुष्टेन मिथ्याने- मुहूर्ति
 श्रीपा ना पाठा व्यास का दर्शना शिक्षाये प्रकृतज्ञा गलमान घानयना सुविताय हृते का ?
 मुहूर्ति गार्ग्यचन तमे व्यास काय कवे नतं व्यासं भीषुन नापुन कृत पशार दृष्टवित

तोय की झा !

राजूला उगाडक्या करीत तसलका पाहुन त्याचा बाप त्याला गारावला तेव्हा राजू रानी घरातलच पैसे चोरून पळवून गेला दिवने फिरत वरचे दिवसांनी तो कागाला आला

काशीच्या गल्ल्यातून गंगेत धारा हिडत तो एका गल्लीच्या वळणावर आला तेव्हा त्याला एक माणूस पांच अंधकून रस्त्याच्या किनाऱ्याला बसलेला दिसला. हो आठवार होता राजूचा नवला चेहरा पाहून मात्रिकाने त्याला जवळ बोलावून विचारले—'काय रे मुला, काय रे तू कोठून दक्षिणकडून स्वास्थ्यासारखा दिसतो आहेस? माझी मंत्रविद्या पाहणार आहेस का?' जसे म्हणत त्याने एक हातचलाखी करून दाखविली.

राजू ती जादू पाहून पक्क माया व त्यात आपले आश्चर्य बोलून व्यक्त केले.

तू मला पांच रुपय दवस तर तुम्हाला मी हो जादू शिकवोय जादू गारस म्याला आपल्या हातचान कमनिष्ठांमाले म्हणून राजू विचार करत जे मला ती हो जादू शिकवून घेतली तर रुच लोक त्याचा पाठ पोपटरील व एका दोस्य शुभी माणसाने त्याची मदत होऊ लागले त्यान नवच मात्रिकाला पांच रुपये काढून दिले व ती जादू शिकून घेतली. त्याने विचार केल्या की जादू ही बाबकूत आपल्याला वुमया बघवून पैसे मिळविता येतील

दुसऱ्या दिवशी राजू पुन्हा त्या जातून जाऊ लागला तेव्हा तो जादुगार याची बाजूला जमलेच्या कोकाला दुसरी एक जादू करून दाखवित असलेला त्याला दिसला. सर्व लोक दिवून गेल्यावर राजूने जादुगाराला बहा रुपये दिले आणि त्याच्या कडून ती वही जादू शिकून घेतली.

अशा पद्धतीने राजूने जादुगारांना सुमार शंभर रुपय बोबेबोड करून दिले व त्याच्या-कडून निरनिराळी हातचलाखीची कामे शिकून घेतली परंतु एकदा त्याच्या गावचे लोक त्याला बघानकर्णो भेटले व त्याला समजावून सांगून आपल्या घरी बोलावून घेऊन गेले

आपल्या गावी बात्यावर राजूला आपण मोठी किमया शिकून आलो आहो व एक लणी माणूस आला आहो हे शिद्ध करून लाखविधाधा वच्चा झाली त्यान आगली जादूची पांढो वरोवर घेतली आणि गावात सर्व लोक जमत त्या जरीवर जाऊन बसला त्यान ती मंत्रविद्या शिकून घ्यावंत अस त्यान सांगितले तेव्हा एक आल्याने सांगितले व म्हणाला 'मी पेज

लायतो, जो कोणी माझी जादू करून दाख-वील त्याला मी पन्नास रुपये देईन परंतु जर कोणी प्रयत्न करून हारला तर त्याने मला फक्त पांच रुपये दिले पाहिजेत एका दौघांनी त्याने आम्हाला स्वीकारले व प्रयत्न करून हारले. म्हणून पांचपांच रुपये देऊन तेथून निघून गेले. त्यानंतर कोणी ते आम्हाला स्वीकारण्याचे धाडस केले नाही तरी दुसऱ्या गावातले लोक यत्न आणि पेज हारून पांच रुपय देऊन निघून गेले

म्हणून राजूचे हिमल वाढली त्यान आता पेजेची रक्कम पन्नासवरून शंभरावर नेली हाणान्यात माव पातळ रुपय जाऊन बसला त्यान ती मंत्रविद्या शिकून घ्यावंत अस त्यान सांगितले तेव्हा एक भिकारी आपल्या मायासाठी परीक्षा पात्रा

बला समोर आता. त्याने राजूने केलेली वादू कळून दाखविली आणि लश्कर रुपये विकले.

राजू रडकुडीला आला. हातचे शंभर रुपये गेलं आणि एंफोडरोवर गावातल्या लोकांवर त्याने श्री छाप पाडली होती ती बालवून बसला त्याला वाटत होते की तो जे चमत्कार करून दाखवीत होता ते त्याच्याशिवाय कोणाच्या दाखविता येणंय शक्य नाही परंतु ते चमत्कार एक म्हातारा भिकारीसुद्धा करून दाखवू लागला ज्या इच्छेत ही मंत्रविद्या शिकून घेतली होती तोच त्याला धोक्याची वादू लागली.

राजू त्या भिकाऱ्याच्या भटोपाठ बराच दूर येला गावाबाहेर त्या भिकाऱ्याला गाठून राजूने विचारलं- 'काय रे, तू ही विद्या काशीत शिकलास का?'

काय म्हणता? हे सामान्य जादूच प्रयोग शिकायला काशीपर्यंत जापची गरजच काय?' भिकाऱ्याने उलट प्रश्न विचारला

राजूच्या लक्षात आणत असताना मागेला काशोत आवाजातून मंत्रविद्या शिकविली होती तोच मंत्रिक भिकाऱ्याच्या वंघात आला होता राजूने सत्काळ गानी पान धरली व दटावून विचारलं- 'बाल कोण आहेस तू?'

त्या वागणूत आपली सान लसका देऊन सोडविली व म्हणाला- 'मो उदर-निर्वाहार्थे एक साधन म्हणून ही शत-न-शत शिकून घेतली होती परंतु मी मंड्या-पाठ हा विचार करून आलो की तुझ्या सारख्या श्रीमताच्या मुलाला या मंत्रविद्येची गरज का आसली?' या न स्वतःच्या वाळपाने पक्क्यापगळी आलो होता तुझ्या बापाचे पुष्कळ पैसे मिळवून ठेवले आहेत तुम्हाला काही कामचदा कर, नाहीतर आपण मर जाऊमंत्र करून तू किलोसे पैसे मिळविणार'

ते एकल्यावर राजूने दोन त्रिकणावर आले. त्या दिक्सापासून त्याने मित्रकथा घडाल लक्ष घालायचे ठरवून पुढे तो आपल्या वंघात वाकवणार आला

मारुती अवतरला

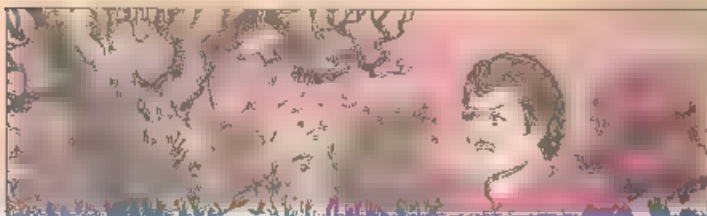
रामदासांनी गावाच्या एका वैद्यक्याकडून धावू नावाच्या त्यांच्या मित्राले एक हजार रुपये नेत असताना तेथे त्यांनी राखकडून कर्जरोखा खगेरे जिहूय घेतला नाही की कोणी त्यावेळी त्या साडीधारणी नव्हता म्हणून मास्तीबुवांनी वामूजवळ ठसने दिलेले हजार रुपये सांगितले त्याने नेहमीच सत्यपणे काम करून ठाकले ती गोष्ट मास्तीबुवांनी अंतर्धान सांगितली तेव्हा बापको म्हणाली- 'तुम्ही एवढी काळजी काळता काय? तुम्ही गावाच्या एवढी जायदना करता तोच पसल करून देईल

राखकडून ठसने पैसे पसल करून घ्या विचार होवल्याची धावूला खाली खाली तेव्हा त्याने एक हजार रुपये सोने विकत घेतले आणि शंकर सोनाराला त्याचे धावूलासाठी बिनबन करून धावूला सांगितले शंकर सोनाराने पितळी बिलवर त्यावर धावूलाचे पाणी देऊन त्या धावूला जाणून दिले धावूला जेव्हा ते पितळी बिलवराने कळले तेव्हा तो धावूला आला, शंकर सोनार ते बिलवर त्याने केलेले जाहीत बसे समजून मोकळा झाला

शंकर सोनाराने धावूलावराने एक एक करीत पंधरावे रुपयेसाठी ठरवून धावूला एक हजार रुपये बगळ रक्कम म्हणून पुढे केले ठरलेले पांचवे धावूला शंकर सोनार तेव्हा धावूलावराने म्हणाले- 'बा रे, मी बडीच हजारपत्ता घेतो म्हणालो होतो'

राखकडून सावकारासुद्धा करीत एकदा विषमनाथपटाने धावूलावराने एक हजार रुपये कर्जोळ घेतले आणि पान सोडून राखीच्या शरीर पसून गेला. काटेत चोरांनी त्याला धरले आणि त्याच्याजवळचे हजार रुपये काढून त्याला सोडून दिले

वागवा रे वेसे रामात एका वडाच्या डोंगरीत असून ठेवून दिले एकदा रामदासांनी आपल्या वनस्पतीच्या गोचर्या त्या रामात फिरत बसला एका मारुतीने वडाच्या दागानेला हजार रुपयांची मोठ काढली व निरुपयोगी समजून घेतून दिली. रामदासांनीना जमातलेने एक हजार रुपये सावकाराकडे वंघून आलेल्या भाकडाने दिले

भूतविद्य

पार्वतीपुरच्या खेजारच्या एका गावी धोंडीबा नावाचा एक लबाड माणूस रहात वसे. गावातले लोक त्याला एक सज्जन मानूंस कमजब, परंतु होता तो वस्ताद, लोकांना फसवून पैसे उकडी. एकदा त्याने करीमला एक नवी छत्री विकत घेत असता पाहिले दुसऱ्या दिवशी पाऊस पडू लागला तेव्हा करीमकड जाऊन त्याने छत्री घेतली. नंतर कितीक दिवस लोटले तरी त्याने ती परत दिली नाही.

एकदा धोंडिबाला एकटा पाहून करीमने छत्री परत मागितली व म्हणाला "बा रे बा, विसरलास की रे?"

करीमचा भुतांमतेवर विस्वास हावा ही गोष्ट धोंडिबाला चांगली ठाऊक होती. एक दिवशी एकाएकी धोंडिबा आणि करीम दोघांची भेट झाली तेव्हा एकदल्या

लिकडच्या गप्पा मारीत धोंडीबा म्हणाला - करीम! मी त्या दिवशी तुझ्याकडून छत्री घेतली खरी, परंतु पाऊस इतका पडत होता की मी घरी परत जात होतो, तेव्हा काय झालं माहीत आहे का? आपल्या गावाबाहेर एक वडाचे झाड आहे ना? त्या झाडाखाली एक भूत अशस्त्र नाही. मागे माझ्यासमोर दन म्हणून भर राहिल अर्धा छत्रे वळत पळू लागला. मी त्याला किती सांगितले की 'बाबा रे ही छत्री वसोवशी आहे!' पण तो गेल्या तसे तो गप्प राहणारा नाही. तेव्हा भूत म्हणाले - 'मी तुझ्या वाटला गेल्या तर मी वसोई. झाडाच्या डोलीत येऊन सांभ मी पुढे काय करावयाचे ते पाहून घई.' मी अगदी गळ्यात लपवून घेतली. दोन दिवस अशस्त्र वळून होत. काळपरवापासूनच घराबाहेर पडलो आहे. मी काय करू?"

मृताचे नाव एकल्याबरोबर करीमची बांधडी वळली ती म्हणाला "जाऊ दे रे, भुतातच उचलून नेली तर तू तरी काय करणार?"

पार्वतीपुरला खडोबा नावाचा एक भूत वंच होता. एकदा बोलताबोलता करीमने खडोबाला त्याची छत्री धोंडीबाच्या हातातून मुवाने काढून नेल्याचे सांगितले.

खडोबा म्हणाला - "माणसान्या मानेवर सुत बसले म्हणजे मी उतरवितो परंतु मी तुम्ही छत्री कशी आणून देऊ, बाबा? तरी त्या वडाच्या झाडावर भूत जसेल तर मी कधी त कधी त्याच्या प्रसाकार पदस्थ विवाय राहणार नाही."

धोंडीबा व खडोबा यांचे आपसात जुने वैर होते कारण धोंडीबांना गावात असं प्रचार कला होता की भूत प्रत्येक सव गप्पा आहेत. खडोबा लोकांना फसवून पैसेभाग उकडतो. म्हणून धोंडिबांनी खडोबा मोडण्याचे कडावात मनाशी ठरविले होते.

एका आठवड्यानंतर पारच्या सुमारास धोंडीबा पुरी, भवी जगैरे विकायला एका गावातून इकल्या गावी जात होता. एका जगा करीम अचानक त्याला घटला. बांधडीच्या हातात छत्री होती व ती करीमची होती. करीमने विचारले - "ही छत्री तर माझीच दिसते आहे!"

"होय ही तुम्हीच लाई" धोंडीबा म्हणाला.

'परंतु तू तर म्हणाल्यास की मृत हिसकावून येऊन राईल होई म्हणून' करीमने विचारले.

धाडीबा अगात भूत आपल्यासारखा ठाऊक राहणारा किंबोत म्हणाला - 'मग, तू मला काय समजलास?' धोंडीबाच्या हातातून हिसकावून घेणारे भूतच आहे मी!"

ते पळून कुठेगला कापरी सरल आणि तेभूत त्याने पळ काडला पळत असता समोरून येणाऱ्या खडोबावर तो आदळला. खडोबा कोठून तरी भुतादबी उतरवून परत भेत होता.

"काम झाल रे? तू असा कायतो आहेस का?" खडोवाने करीमला विचारले.

"तो छवी नेऊन जातो आहे ना, तो बोडीवा नाही, भूत आहे! त्यानेच हे मांमिलले करीम म्हणाला

"अस्स!" म्हणत खडोवाने कडु लिंबाची एक झांब फांदी तोडून घेतली व बोडिबाच्या मागून धावत आऊन ओरडला "अरे ए भूता! थांब!

धोंडिबाने त्याच्यावर येणारा प्रसंग बोटखला आणि पळू लागला. तेव्हा खडोवा ओरडला-"अरे, तो चौर आहे त्याला पकडा. पळून जाऊ द्या मला ते एवढे जतात काय कोणाच्या घातकायांनी पळत जाऊन धोंडिबाला धरले

तितक्यात खडोवा आला आणि कडु लिंबाच्या काडीने बोडीबाला फटाफट मारीत म्हणाला- हा खटू भूतांना कसा साळवावर आणतो नाहीत आहे का? तू कोणत्या तरी सावाच्या डोलीत पळून राहायचे सोडून पावसात कंबाला आलास?

आणि तुम्हाला काहीही घातका करायला ठरतो परम देव म्हणजे 'वासा रे पां भूत राहो का पिशाच नाही मां भाडीय' असे पळा साई

जसु खडोवाच्या धोंडिबाच्या घालण्याकड दुर्लक्ष केल व म्हणाला- तरण्या! तू मला शिवविनास को भूत कोण व सांगस काय? तू मझ्या पसर ते माग करू नकास की आज तुम माण हाय वरणात आले

हम! 'होय' कर! म्हणत खडोवाने धोंडिबाला कोडपुन काढले

घोंडोवा तेंडूर जीव घपन पळाला

करीम बस घरा ते भूत आयुधभर

तुझ्या वागस जाणार नाही! अडवी म्हणाला,

करीमच्या मनान धोंडिबाला भवकडून त्याच्या खडोवाच्या मधलीन छवी परम कशी मिळाली, हे संटून सांगावेसे होतं परंतु यावरून बोडीबा त्याच्या मागून कधी भटलाय नाही

मुर्खाविन म्हणाला याच रत्नर ते देव कल्याणुळी वार्धाचा राजा वान खात्री करून अतःपुरात गेला व बायकोला म्हणाले आजचा मुलांचे मुचरात सोडून आणायी कोणत्या तरी राजकुमाराशी विवह करायचे मागून त्याशिवाय आपले मान देण हाणूच पशकत

उगा मुलीबुच गोळा व तेथे म्हणाला मुरी तुझ्याशी शन करायचे ठरवून इतके राजकुमार आले असता तू मुद- शनशोध जन्माचा हट्ट धरून वसली आहेस त्यामध् अस्वच्छावर केवढा मोठा प्रसंग जोडवणार आहे वाची त्या कल्पता तरी आहे का? पुर्धारगत सुवर्णनावरोबर तुझा, मास व तुझ्या तडिले हे वच केत्याशिवाय

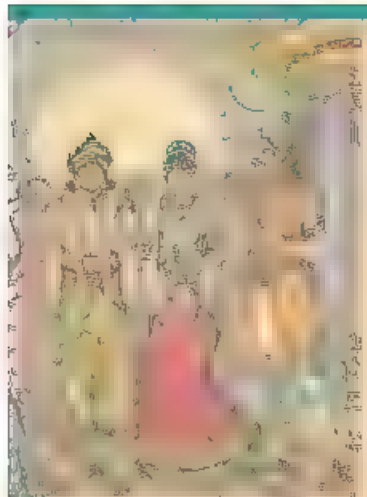
राहणार नाही असे मागून निम मुलीचे पर उल्लिख्याचा यत्न करून पाहिला

त्याच वेळी पित्याने येऊन शशिकुंडचे मन पाठविण्याचे प्रयत्न करून पाहिला

शशिकुलेंत शेवटी सांगून टाकले की आत्महत्या करून घईन, परंतु आणखी कोणाशी विवाहाला तयार होणार नाही म्हणाली "तुम्हाला या राजांची एवढी भीती वाटत असत तर माझे सुवर्णनशी लून लावून या आणि गांवाच्या वेष्टीबाहेर आम्हाला पोचती करा. युद्ध झालेच तर तो जख्मा पराभव करील

"माझे आई! एकाच वेळी कित्यका तरींवर युद्ध करण कोणाला शक्य आहे का? उगाच असा हट्ट धरून बभूतकोस तुम्हाला

विना म्हणजे तप करायला जाय नातूच
मुलाह सभत आला व म्हणाळा 'महाराज
हो! बाज सभा बरखास्त करू शकू. त्या
तुमच्या सर्वांच्या महाराजाण वयस्य
होईल. आपण सर्वांनी कुत्रा मारून आ
पल्या निवासस्थानी जाणायचें ह्या
करावी"

महें राजा आपापल्या जागारात परतून
आणि राजवालीच्या चारांशाकाला पाहून
शेण्यासाठी त्यांनी सैन्य ठरवें."

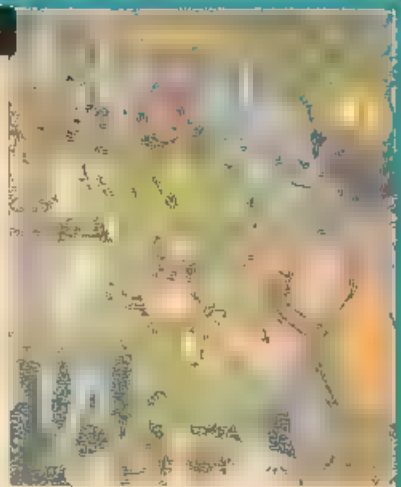
मुलाहून सैन्यपणेच लुटकायला कुत्रावून
घेतले व मुलीशी त्याच्या विवाह करून देऊन
शास्त्रावत कन्यादान करू. यावेळी त्यान
जवळच जवळचा दातस रघु हजारी
तोच शकत नाही व इतर शेंदोऱ्या असून
दिल्या तो सत्तारमर म्हणाल - ताई!
अन्त माया मल्ला तुमचा सून झाली तिसा
प्रमान सांभाळ कर."

सत्तारमा आनंदान म्हणाली वर तु
एक गजशेवा अधिपत असूनही महाराज
वदळून अपा माझ्या सगळ्या आत्मी
मल्ला दिलेस ते मुलगा म्हणजे रत्नात
पेगी आज तुमचा सत्तारमर धर सत्तार
पाणम क उठा मिळण गेवय नाही तज्या
मल्ला मुलाण्याचा आन आनव्याव
अहं तमा आपण ह्या भयानक चर सत्तार

मल्ला मुलाह म्हणाला तुमचा माया
शेवा नासून सत्तारमर असून तो माया
माझ राज्य ते त्याचे नाही का? माझ सर्व
सैन्य मी दल आणून येत सायल असतां
एक रज्या यापि एक सेवक होयद प्रकारच
कळत? इतर राज ते सरळ मागले माना
त्या तयार नसतोय तर मी मुला मुला
तयार राहू जगदंबा कुणा असल्यावर
जाणण साठी करायला सगळ्याच बाय?

दादा! तु म्हणालास ते एकदा मनाचे
विनी समायल झाल म्हणून माया? तुज
सर्वदा नभ हावा? तुज राज्य तु त मुला
मुल ते मुल ते उबोय व जाल्य तेव
असून असल तर माया मल्ला आपल्या
वडिलाचे राज्य परत मिळवू ठेवेल माया
मलेचे भाय यावेळी रागल दिसते आठ
त्याला चांगल दिवस गजशेवा गिल्लण
असेल आता पाह्यावर काणिते स्वतः
गणत नाही सत्तारमा म्हणला

स सत्तारी जाण वागी शिबिरांत उत्तर
लक्ष्मी राज रजवाड्यात मयरावाळ एक
अन्त ते म्हणू कराय हो मल्लवद्य
अन्त मुला? ही तर लक्ष्मीमायाची
मल्ल व लक्ष्मी दिसनाहल! या राजान
आपल्या जेष्ठपुत्रात धूळ फेकून मल्लपुत्र
मल्ल लक्ष्मी दल की काय? लक्ष्मी
निरनिराल्या प्रकारे ते आपसात विचार

लक्ष्मीमाया त्याचे वडील मुलाह यऊन
याला निमवृण देत म्हणाला महाराज
हो आपण सर्वांनी लालाच्या मेतवानाळा
याच वी कुप करावी

मी दातसा समुद्रात एक जल ज
जवळच वयास मल्लते काशीत राजा
त्याला म्हणाला - मी तरी काय करण
या मल्लाल किती सजवून सांगितल
त्याची रंकायला तयार नाही आणि त्या
महाराजास तिस अस करून घेतल आपण
सर्वांनी माझ्यावर कुणा करून या सत्तारमा
शिवे व माझी एक राखावी

गज्या धामचे जयल झाल मल्ल
गज्याच्या वेळी जल वगैरे कायल ते दमन

नागराध्य समीबाहेर पाहिलेच समज
ते महें वदल मुलाला घळन मायलील लंका
तुमचे रक्षण कोण करील? मला मुलगी
मुलगी आहे सीतेच्या ललाळा एक परीक्षा
ठेवली हाता वरी एत पराक्षा मुझ्य
ललाळा उरू या ललाज आ जिकल
त्याच्याशी तु ललत कर

परतु पुढत थोडाच मुलगा आहे
त्या परीक्षा कोणातरी ठिक ठीक माझ्याशी
ललत करील ललां तरा इतर ललत
स्वस्थ असवील व? काय वाहें ते
झाल तरा मुल ह म्हणायच महाराजावर
अरवसा उरून बाळ ललत मुदशीवळा वरून

यातून शत्रू त्याचा वध करायला तयार
बसले आहेत.

राज म्हणाले त्यानं तथ्य असल्याचं
अहोवक्ष्य सूत्रात पाठविणीचा तस्वार
करावी की वस नय या विस रान उडला

तेव्हा सुदर्शन त्याला म्हणाले राजा
आपण इतकी काळजी घ्यायचे गुळीत
कारण नाही स्वतः देवी माझ्या पाठीशी
उभी असता हे गेव राजे माझ्या वसलाही
घनवत पाचवू सकणार नाहीत माझी
आमच्या आश्रय न शिकून सुखीत असून
राहू आश्रयाने म्हणून आश्रय वस हा
विचारही करण्यात गुळीत कारण नाही
त्या तैसांगक सौंदर्यातमोर तगर आणि
राजघाताचा आश्वास कृपकोमाचा तल

काशीच्या राजाक आपल्या ज्ञान्याल
अपार घन दिल आणि सूर्यचारा व
सर्गस्य निराप चायला स्वतः निघाला

गटन वाट पडत बसलेले राज याने
यत असलेले पावून म्हणाले मी पहा रेव
तोच तो सुदर्शन! बायकाबरोबर निघाला
आहे घन ठाकून काहू या ज्ञान
म्हणाले व निघाले

सुवात त्याला आडवा अला सुदर्शनाने
जगदंबरा घनवत घुन केला आणि स्थान
मग्न झाला त्याच वेळा शत्रूजित व

शत्रूजित व शत्रूजित नाईत झाले गुवातून
सुदर्शन चढले व याने ज्ञान फुकला आणि
यशस्वीतवर शत्रूजित मूक केली दोघान
घन पहा मूक झाले

उत्तमाल अयध्या एव यिध्य स्थान
प्रमाण झाली तिच्या हाताने बसक प्रस्वाच
हाना फुलांच्या मालाही होत्या ती तिह
वाहनावर बसून आली होती शदर्शनाला
अस नई झाली त्याने आपल्या सासण्याला
बरोबर पहायला सांगितले व म्हणाला
आता आपल्याला कथं वसल? जस
म्हणत ती शत्रूजित उत्तमाला मासमाला व
पत्तालाबरोबर घडून देओच्या पाथावर
पान होण्या पाळ

हत्ती तिच्या हाताने बसक पडले व
घीकार करू लागले तिह त्याला पाहून
हजला करू लागला त्याच वली एक हाट
व दळ मूक झाले आणि एव उत्तमाल दिवू
सांगले मग राज अयध्या कापू लायले
बाणि म्हणून वसकून ज्ञान्या ज्ञानी
निघलेले २० रं हल

तेव्हा सुदर्शन ज्ञानपतीका म्हणाला-
शत्रूदेवी ज्ञान्या मदतीला पावली अह
य याने गुवातून पावला आणि करा
काश राजा व शत्रूजित बायला तल
यास हे शत्रूजित व शत्रूजित व शत्रूजित
सुवातून वरून यशस्वीत म्हणाला कायला

जस वई शिवावर बसून शत्रूजित व
मुम्हामा बोट्यात झाला वसले" एक
शेवता एका धाड्या बरोबर घडून आल्या-
पुढेतर हत्ती मुम्हा घायकून निघलेले पहात
अस व हलले क " एका क्षणाने शत्रूजित
वध करून राजकन्याला पकडून नेऊ या
बला व्हा ह " असे शत्रूजित आपल्या तयू
शत्रूजित पाला बरोबर वसून शदर्शनशी
मुम्हाला निघाला

शेवता जगदंबरा वध व हाणाने मग राज
मग व १३०म पुढील झाले व जडले कर
असले क्षणायाने शत्रूजित व शत्रूजित
शत्रूजित व शत्रूजित व शत्रूजित व शत्रूजित
मग व १३०म पुढील झाले व जडले कर

गेला जसहील जेवणाच काय रे? सूत्रा
आम्हीमुम्हा झाली" सर्व राज म्हणाले
सुवातून म्हणाले त्यावर विज्ञान व
शास्त्रामुळे मध्यवर्तीतच पातला

तो निघून गेल्यावर राजादेवी काहीजण
म्हणाले त्या सुदर्शनाला घमसदेनाला
पातळून राजकन्याला घडून जाई या
जाणखी काहीजण म्हणाले व बरोबर
होणार नाही कून झाले. आपण आपल्या
वाटन निघून जाऊ या

तिकड गुवातून ज्ञानसम्भाराने ज
विधी उरले होते ते पुरे केले व झालेले
मासमाला बडोळीया रोपवून त्याला निराप
देत असता काही राज आले व म्हणाले-

मी कोणताही कोलाय याम पाहू शकत नाही. म्हणून माझ्या कर्तव्याची मला जाणीव करून देण्याची माझ्यावर कृपा कर."

देवी म्हणाली—"आता पुढे काय करायचे हे काय विचारतोस? बायकोला घेऊन अयोध्येला जा आणि राज्याभिषेक करून घे. आणि योग्य तऱ्हेने राज्य कर. मी बरून तुझे रक्षण करीन. त्रयेंक भटमीला, नवमीला व चतुर्दशीला माझी पूजा कर. मला शारलाल प्रिय आहे. तद्वराचीच पूजा कर. माघ, चैत्र, भाद्रपद व आषाढ महिन्यात माझा उत्सव कर." असे सांगून देवी अंतर्धान पावली.

स्थानंतर राजे एकामागून एक आले व इद्राची देव जशी स्तुती करतात तशी मुदर्शनाची स्तुती करून देवीचे स्तोत्र म्हणू लागले. मुदर्शनला आपला चकवर्ती मान्य करून म्हणाले—"महाराजाधिराज! आपण आमच्यावर कृपा दृष्टी असू सावी. आमच्या हातून काही अपराध घडला तर क्षमा करावी. आपल्या कुपेमुळेच तर आम्हाला जगवंबेचे वशन पडले!"

नंतर सर्व राजे आपापल्या देशात निघून गेले. काही राजांचे आपल्या जाग्याला व मूर्तीला निरोप दिला.

मुदर्शन अयोध्येला पोचला त्या बाधीच त्याच्या आगमनाची बातमी ऐकू शकली.

डोलघातून आनंदासू वाहू लागले. तो त्या पराशक्तीचे स्तोत्र पाळू लागला—"माते! तुझ्या वर्णनाने धन्य झालो. तू सर्वदा माझा हृदयांतच वास्तव्य कर आणि या काशीतच कायमचा निवास कर. मला आणि कोणाच्या मक्तीची गरज नाही. ही पृथ्वी आहे तोपर्यंत काशी राहील असे सांगतात! काशी आहे तोपर्यंत तू येथेच रहा आणि आम्हाला अनुभव दाखवत राही, असे कर."

महादेवी 'तथास्तु!' म्हणाली. नंतर मुदर्शनने महादेवीचे स्तोत्र म्हटले. म्हणाला—"माते! यापुढे माझे कर्तव्य काय? मी कोठे जाऊ, म्हणलेस? मी स्वतः असमर्थ असलो तरी तू पांडीशी असल्यावर

होती. म्हणून सर्व मंत्री मंगलवाचे वाजवीत त्याला सामोरे जावे आणि अत्यंत आदर-पूर्वक सुवर्णमळा व राणीला राजधानीत घेऊन गेले.

सुवर्ण आपल्या सावत्र आईला मरा-यला मेल्या. मुलगा निवर्तल्याने ऐकून ती पडत होती. तिला नमस्कार करून तिचे सांत्वन करीत म्हणाला—“माई! तुझ्या मुलाला व वडिलांना रक्ष नो केला नाही, देवीने केला. मी हे तुझ्या पायांची शपथ घेऊन सांगतो आहे. मला आपलाच पुत्र मान. माझ्या आईपेक्षा ज्यास्त प्रेमाने तूच मला आईसारखी हो! मी कोणत्याही प्रकारे भेदभाव मनात ब्रालगणार नाही. मी नित्य भानुसेवा करीत. मी ताम्बेच्या असतां तुझ्या वडिलांनी दुष्टपणाने मला राज्यच्युत केले ते मी आपले शरभ्यच मानित आलो, त्याबद्दल मी कोणाला दोष दिला नाही. तुझ्या वडिलांनी माझ्या आजोबांचा वध केला तेव्हा माझी आई मला आहेरी घेऊन जात असता वाटेत चोरांनी आम्हांला लुटले.

मंतर गंगेतारा श्वाभ्या प्राथमात आम्हां आश्रय घेतला. देवांच्या कुपेनेच ही स्थिती प्राप्त झाली. आजही माझ्या मनात कोणा-विषयी द्वेष नाही.”

तो म्हणाला ते ऐकून लीलावती लज्जित होऊन म्हणाली—“मी ‘गर्भेनको’ म्हणत असतां माझ्या वडिलांनी दुर्लक्ष करून तुझ्यावर अन्याय केला. त्यामुळे शेवटी ते स्वतः प्रसवदती गेलेच, माझ्या मुलाला-सुद्धा बरोबर घेऊन गेले. तूही आई मला सोड्या बहिणीसारखी आहे. तू मला मुलासारखा आहेस. मी दुःखी होण्याचे कारणच नाही. माझे वडील व मुलगा भरण पावले त्याला तू कारण नाहीस, हे मला माहीत आहे.”

नंतर सुवर्णाने आपल्या भ्रष्टाकरवी एक मोन्याचे सिंहासन तयार करविले आणि त्यावर जगदेवेची प्रतिष्ठा करून तिला बसविले. दररोज तिची पूजा करीत राहून स्वतःचा राज्याभिषेक करून येतला आणि सुधाने राज्य केले.

मूळ अपराधी

जन्मश्रम महाराजांच्या मनात प्रामाणिक नोकरांना पारितोषिक देऊन त्यांचा विशेष सरकार करण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. म्हणून त्यांनी आपल्या दोघां भ्रष्टांची नेमणूक केली. त्यांनी हवे कर्म-चाऱ्यांची वागणूक पडून आपापले मत महाराजांना निरनिराळे कळवायचे असे करले. दोघांच्या दृष्टीने जे चांगले कर्मचारी ठरतील त्यांचा सत्कार एक महिन्याचा पगार पारितोषिक म्हणून देऊन करण्याचे महाराजांनी ठरविले.

दोघां भ्रष्टांनी एक महिनाभर सर्व राजकर्मचाऱ्यांच्या कामाची पाहणी केली आणि आपापले मत दिले. राजाने दोघांची मते लक्षपूर्वक वाचली.

एकूण राजकर्मचारी सुमारे दोनशे होते. दोशेद भ्रष्टांच्या मते फक्त पन्नास जणच प्रामाणिक निघाले. परंतु ईश्वर भ्रष्टांच्या

दृष्टीने दोनशे लोक प्रामाणिक असल्याचे कळले. दोघांच्या दृष्टीने जे प्रामाणिक निघाले ते फक्त पांच जणच होते.

जन्मश्रम राजाने अत्यंत आनंदाने त्या पांच जणांना बोलावून त्यांना एक महिन्याचा जादा पगार देऊन त्यांचा सत्कार केला.

तो सत्कार झाल्यावर बाकीचे राज-कर्मचारी महाराजांच्या दर्शनास हे विचारा-यला आले की त्या पांच जणांचेच निवड महाराजांनी कशी केले.

महाराज म्हणाले—“मी दोघां भ्रष्टांना या कामावर नेमले आणि दोघांही भ्रष्टांनी ज्या पांच जणांच्या नावाची शिफारस केली, त्यांना मी पारितोषिक दिले.

“तरमय बाकीच्या सर्वांच्या विषयी हे प्रामाणिकपणे काम करीत नाहीत असा एक मताने दोघांनी निर्णय दिला आहे का ?” असे राजकर्मचाऱ्यांनी विचारले.

"नाही. एका मंत्र्याने काही जणांनी निवड केली आणि दुसऱ्याने सुद्धा काही निवड केली. परंतु ज्यांच्या नावांची दोघांनी निवड केल्याने घिसले त्यांचे पारितोषिक देण्यात आले." महाराज म्हणाले.

"हा अत्याय आहे, महाराज!" एक राजकर्मचारी म्हणाला. "एकाचे निवड केली व दुसऱ्याने केली नाही, तर स्वातंत्र्य काय?" राजाने विचारले.

सर्व सभाषाण व झाल्यासारखे पत्तले. दुसऱ्याच दिवशी चिरंजीवी देशातून करीत त्या राजधानीत आला. चिरंजीवी हा विचारवंत झाली फुल्ल असल्याचे ऐकून जनप्रिय महाराजांनी अस निरोप पाठवून त्यांना राजवाड्यात आदरपूर्वक बोलावून घेतले. त्यांचा योग्य अतिथिसत्कार करून त्यांचा सत्कार विचारला. म्हणाले-"एका माणसावर दोघां जणांना नजर ठेवून त्यांच्या विषयी आपले मत घ्यायला सांगितल्यावर दोघांनी निरनिराळे मत दिले असता कोणाचे मत स्वीकारावे?"

चिरंजीवी त्रिमत करून म्हणाला-"नजर ठेवणाऱ्या दोघांपैकी एक विशेष पात्र असावा अशी मला शंका आहे!"

चिरंजीवी म्हणाला त्याच महाराजांना सत्याचा अंश दिसला व त्यांनी अंश नवकशी केली तेव्हा, ईश्वर मणीने राजकर्मचाऱ्यांस आपोच सूचना देऊन त्यांच्या कडून लांच घेतल्याचे व त्यांच्याच नावांची सत्कारसत्ते केल्याचे कळले. ज्यांनी लांच दिली होती त्यांना ती गोष्ट महाराजांच्या कानावर घालायला भीती वाटत होती. त्यांच्यावर गोविंद मंत्र्याचीपण नजर होती, ती गोष्ट त्यांना ठाऊक नव्हती.

ही सर्व गोष्ट आपल्याला कळू नये, यावद्दल राजासा वाईट वाटले. त्याने गोविंद मंत्र्याची पाठ पोपटली व बाकीच्या पंचे चाळीस जणांना पण एक महिन्याचा पगार पारितोषिक म्हणून दिला. ईश्वर मंत्र्याला व त्याला लांच देणाऱ्या कर्मचाऱ्यांना शिक्षा करून चिरंजीवीचा सत्कार करून त्याला निरोप दिला.

बदल

अमावसीचा राधा शिवसेन एके दिवशी राजवाड्यावरून बाकी पहात असतां रस्त्यावरून जाणाऱ्या भिकाऱ्यांना पाहून त्याला त्यांची कीर्त झाली. आपल्या राज्यात कोणी भिकारी असू नये, असे काहीचरी केले पाहिजे, असे त्याने ठरविले. सर्व जमिनदार असण्याची गरज नाही, परंतु पोट भरण्यापुरते अन्न आणि अंगभर कपड्यामुद्धा काही जणांजवळ असू नये हे बरोबर नाही!

देशात आवश्यक बदल घडवून आणला पाहिजे व त्यासाठी आवश्यक उपाय योजना केली पाहिजे असे शिवसेन राजाने आपल्या प्रधानाला बोलावून सांगितले.

प्रधान थोडा वेळ विचार करून म्हणाला-"महाराज, आपल्या मनातल्या विचार कार चांगला आहे. परंतु दारिद्र्यामुळे भिकाऱ्यांची निर्मिती होते, त्या दारिद्र्याचे

मूळ कारण काय, हे पाहिले पाहिजे. फक्त दारिद्र्यामुळे भिकारी सारख्या अत्यंत काळा, पैशाची मदत केली गेली तर सर्व पैसे फुकट वाटल्या सारखे होईल व अत्यंत फुकट पैसासारखे होईल."

"दारिद्र्याचे मूळ कारण काही असले तरी दारिद्र्य हे असह्यच नव्हे का? ते नाहीसे केले तर केव्हाही बरेच होईल नाही का?" राजाने उत्कट प्रश्न करून आपली बाजू मांडली.

"महाराज, पैशाने कोणताही प्रश्न सुटत नसतो. पैसा मिळाल्याने थोडक्याने झालेले लोक आहेत व बिघडलेले लोक सुद्धा या जमात आहेत. फक्त दरिद्री लोकांत नव्हे, तर श्रीमंतांतही पैशामुळे बिघडलेले लोक पुष्कळ आहेत." मंत्री म्हणाला.

"ती गोष्ट सर्व गरीबांना व भिकाऱ्यांना लागू होत असेलसे वाटत नाही. पाहिजे

तर काही गरिबांना पैशाची मदत करून त्यांची स्थिती सुधारते की बिघडते हे पाहू या." राजा म्हणाला.

त्या दिवशी रात्री राजा न प्रधान नेम पाळत बंगराबाहेरच्या बसलेल्या गेले. तेथे चार जण गरीब बसून गप्पा मारीत बसलेले दिसले. राजा व बंबी त्यांच्या बघत जाऊन बसले व त्यांच्याशी बोलू लागले.

त्यांच्यापैकी पहिला भिकारी होता व तो एका भिकाऱ्याचा मुलगाही होता. तो दहा वर्षांचा होता तेव्हा त्याचे आईवडील मारले. तेव्हापासून तो आपल्या बापाच्या पाषाणवर पाऊल टाकून शीक भागू लागला. तो विदीजत भिकारी होता.

दुसरा गरीब शेतकरी होता. त्याचे शेत लहान होते. त्यात गेल्या वर्षी झालेल्या पुराण ते बुडून गेल्यामुळे त्याला बऱ्याच दयात भागू लागला व जेव्हाच पुराण चिल्लेगा, शेंतीची कामे करावया लागणारे मांडबळ मुद्धा त्याच्याकडे मळते. म्हणून त्याने आपले शेत खडाने दिले आणि स्वतः मजुरी करून उदरनिर्वाह चालविण्यासाठी ही त्या शहरात माना असल्याचे कळले.

तिसरा होता फळांचा व्यापार करणारा. त्याने बरेच दिवसांपासून जमविलेले पैसे बहिर्णिच्या लग्नात खर्च झाले. त्यानंतर वडील बाजारी पडले व्यापार करावया सोडून गावोगाव फिरू लागला. उरलेले पैसे खर्च झाले व करंबरी हावी आली. वडील तर वारलेच. त्याला आई आणि लक्षाची एक बहीण असून त्यांच्या उपजीविकेची जिता त्यालाच करावी लागत होती. स्वतःचे घर होते, परंतु उन्हाळ्यात पावात कामे मिळत नव्हती. म्हणून कामाच्या शोषार्थ तो त्या गावी आला होता.

चवथा वडील वारले तेव्हा त्याच्याकडे जमीन व स्वतःचे घर होते. परंतु त्याला कोणतेही काम करण्याची इच्छा नव्हती. भाणक्षी बर राखत व जपारीत त्याने सर्व पैसे उचळून टाकले. त्याची बायको त्याला सोडून बाहेरी निघत गेली म्हणून भीक

मागून उदरनिर्वाह चालविण्यासाठी तो त्या गावी आला होता.

सर्वांना शोषा कायत्यावर राजा व प्रधान उठले व त्या चौघांच्या विशात एकेक मोहोर टाकून निघून गेले. उजाडल्यावर चौघांनी उठून पाहिले तर त्यांना शिशात एकेक मोहोर मिळाली. त्यांना आनंद झाला. त्यांच्यापैकी शेतकरी व फळांचा व्यापारी आपापल्या गावी परत जाऊन सोने विकून जे पैसे मिळाले त्यांना उपयोग करून आपली वृत्ती चालू करायच्या प्रयत्नाला लागले. दाडल्याने सोने विकून जे पैसे मिळविले ते उचळून टाकले. तो धर्म-शाळेतच कायम राहिला.

शिक्षाच्याला यात्रे कळेल की हे सोन्याचे नाणे वळत करायचे काय? कारण त्याची वृत्ती भिकाऱ्याची। त्याला त्या सोन्याचा काय उपयोग? तो दहा बरे फिरव आपले शेत भरणार. सोने विकायचा विचार करताना तर ह्जार प्रत जे राहणार, त्याला बोर म्हणायलामुद्धा लोक मानेपडे

पाहणार नाहीत. म्हणून धर्मशाळेच्या धितोजवळ ती मोहोर पुकून ठेवायचे ठरवून तो संध्या सणू लागला.

इतक्यात राजाचे धिपाई बोराचा हाठ-लाग करीत त्या बाजूला आले व तो भिकारीच बोर असला पाहिले जसे सनधून व त्याच्याजवळ सोन्याचे नाणे पाहून व तेच प्रमाण मानून त्याला धरून राजाकडे आले. राजाने व प्रधानाने त्याला सोडून घ्यायला सांगितले. काही तिघांच्या चिपयो खबकशी केल्यावर कळले की वृत्ती करणाऱ्या दोघाना नेढेवर पैसे मिळाल्याने त्याची स्थिती सुधारली. पक्षांना काहीच वृत्ती नव्हती त्यांना पैशाची मदत मिळूनही काही फायदा झाला नाही.

प्रधान राजाला म्हणाला—"महाराज, बरा गरीब, हा खर्च करावया पैसे नसणारा नसतो, उत्पादन करावया जवळ पुरेसे पैसे नसल्यामुळे असतो. फक्त अशा लोकांनाच पैशाची मदत करावी."

राजाला ती गोष्ट पटली.

